

33/1
1906/2

ДУХОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ

ГРУЗИНСКАГО ЭКЗАРХАТА.

На русскомъ и грузинскомъ языкахъ.

ШЕСТИНАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ.

„Духовный Вѣстникъ Грузинскаго Экзархата“ выходитъ 2 раза въ мѣсяць, 1 и 15-го числа.

Подписная цѣна на „Духовный Вѣстникъ“ съ доставкой и пересылкой во все города Россійской имперіи: на годъ—5 руб., на полгода—2 руб. 50 к., на одинъ мѣсяць 40 к., отдѣльный номеръ—20 коп.

Плата за объявленія взимается: за 1 стр.—4 руб., за 1/2 стр.—2 руб., за 1/4 стр.—1 руб. За объявленія, печатаемыя нѣсколько разъ, плата по соглашенію.

Редакція открыта ежедневно, кромѣ воскресныхъ и праздничныхъ дней, отъ 10 до 2 часовъ дня.

Статьи и корреспонденціи адресуются на имя Редакціи съ обозначеніемъ имени и адреса автора, а также условій. Рукописи, по усмотрѣнію редакціи, подлежатъ измѣненіямъ и сокращеніямъ.

Авторы, желающіе получить непомѣщенные статьи обратно, прилагаютъ при статьяхъ почтовые марки.

Адресъ редакціи: Тифлисъ, Экзаршеская пл., здан. Синодальной Конторы.

1-го марта № 5 1906 г.

ЧАСТЬ НЕОФИЦИАЛЬНАЯ.

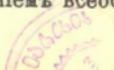
Поученіе.

Сіе же написаю, дабы вы увѣровали, что Иисусъ есть Христосъ, сынъ Божій и, вѣруя, имѣли жизнь во Имя Его (Іоаннь XX, 31.)*

Братіе и сестры! Въ годовые праздники, какъ и сегодня, церковь наша полна богомольцевъ. Сосредоточенно-молитвенное настроеніе каждаго изъ васъ

*) Сказано въ годовой праздникъ, въ церкви 14 Гренадерскаго полка по порученію Командира Полка М. С. Суликовскаго, предъ введеніемъ всеобщаго и церковнаго пѣнія.

1012

свидѣтельствуеъ, что вы пришли сюда не ради празднаго любопытства, а излить душу свою предъ Всеблагимъ Промыслителемъ и Создателемъ нашимъ. Это значить, что въ васъ не изсякла искра Божія—вѣра православная! Такъ почему же иной разъ служишь, а васъ приходитъ такъ мало, что церковь пустуетъ. Ясно, что вы еще мало цѣните храмъ Божій, что такъ рѣдко заглядываете въ него. Я хочу поговорить съ вами объ этомъ.

Какъ часто приходится слышать въ послѣднее время слова св. Евангелія: „Богъ есть духъ“ (Іоан. IV, 24) и Ему можно молиться вездѣ, лишь-бы была охота! Вѣрующая душа, будто-бы, помолится и на горахъ, и въ пустынѣ, и дома, и на морѣ... Да, добрые христіане, часто спасительная проповѣдь Евангельская, по слову св. апостола Павла, для многихъ бываетъ „воюю смертною въ смерть“ и мы напомнимъ такимъ толкователямъ Божественнаго писанія слова Господа саддукеямъ: „не зная писанія, прельщаетесь“.

Раскройте св. Евангеліе, учитесь: Божественный Учитель нашъ одинаково обращался къ богатымъ и къ бѣднымъ, къ знатнымъ и незнатнымъ; Его слушали и Никодимъ и Марія, и Іаиръ и Хананейка; съ площадей и полей Онъ направлялся къ рыбацкой лодкѣ, отъ лодки къ колодцу Іакова, и все мѣста равно служили Ему мѣстомъ благовѣствія любви и правды людямъ, но тѣмъ не менѣе Божественный Учитель проходилъ сотни верстъ, чтобы помолиться въ праздникъ Пасхи въ Іерусалимскомъ храмѣ, не упускалъ субботы, чтобы не благовѣствовать въ томъ или другомъ храмѣ своей родины и храмъ называлъ „домомъ Отца Своего“ (Іоан. 3, 16) и домомъ молитвы (Марк. XI, 17). А развѣ приведенное не обязываетъ и насъ, молясь на всякомъ мѣстѣ, особенной ревностью горѣть къ храму Божьему? Вѣдь церковь православная, какъ учебница духовная, есть мѣсто молитвы и училище благочестія. Гдѣ можно съ такой полнотью усвоить жизнь и ученье Господа Іисуса, какъ не въ церкви—храмѣ Божьемъ? Хорошо, если кто изъ васъ грамотенъ и не лѣнится читать, а что съ неграмотными-то? Гдѣ неграмотный узнаетъ о своемъ Спасителѣ, если не придетъ помолиться въ церковь, послушать св. Евангеліе и церковнаго поученія въ воскресные и праздничные дни? Конечно, онъ будетъ несвѣдушъ въ вѣрѣ православной и уподобится „трости вѣтромъ колеблемой“. И мало-ли среди васъ такихъ, которые не знаютъ ни заповѣдей Божіихъ, ни блаженствъ Евангельскихъ, а молитву Господню и Символъ нашей вѣры читаютъ неправильно, безъ разумѣнія, словомъ, многіе изъ васъ не знаютъ и вѣры-то своей и не могутъ дать отвѣта „вопрошающему у нихъ“. Иначе не можетъ и быть, если мы не радѣемъ о словѣ Божьемъ, не ходимъ въ церковь, не слушаемъ слово Божіе, не учимся. „А какъ вѣровать въ того, кого не слышали? Какъ слышать безъ проповѣдующаго?“ (Рим. X, 14). Вотъ для того то св. апостолы и писали св. Еванге-

лія, дѣянiя и посланiя свои, пророки писали книги Ветхаго завѣта, а св. Отцы церкви дали толкованiя на нихъ, чтобы мы познали Господа, увѣровали въ Него и имѣли жизнь во Имя Его (Іоан. XX, 31).⁴ Незнаніе Божественнаго Закона, говоритъ св. Іоаннъ Златоустъ—есть величайшая ивиѣна спасенiю: это породило расколы, ввело порочную жизнь и все привело въ величайшій безпорядокъ⁵.

Обратитесь къ сѣдой старинѣ, о которой всегда любимъ добромъ помянуть. Съ какою охотою отцы и дѣды наши ходили въ храмъ Божій и какъ Господь награждалъ ихъ за усердіе. Не въ церкви-ли впервые слышали слово Божіе св. Антоній и Феодосій Печерскіе чудотворцы? не въ храмѣ-ли слыхалъ слово о милосердіи св. Филиппъ? Не въ Іерусалимскомъ-ли храмѣ произошло нравственное перерожденіе Маріи Египетской? И сколько можно привести такихъ примѣровъ! Да, въ храмѣ впервые западало въ душу многихъ ученье „о царствѣ Божьемъ“ и они, оставивъ все свое, пошли на служеніе Богу и ближнему.

Не получаемъ-ли и мы успокоенiя и облегченiя послѣ Божественной службы? Особенно глубоко западать намъ въ сердце слово Божіе при умилительномъ стройномъ пѣніи. Прислушайтесь, какъ услаждаетъ душу каждое слово „блаженствъ“ евангельскихъ, а это чувство особенно усилится въ насъ, если будутъ пѣть не одни пѣвчіе, а всѣ мы молящiеся; потому и св. апостоль (Послан. къ Колоссянамъ III, 16) учитъ „вразумлять другъ друга псалмами, славословіемъ и духовными пѣснями...“ А св. Іоаннъ Златоустъ учитъ: „духовныя пѣсни доставляютъ великую пользу и назиданіе: это источники освященiя, руководители къ любомудрiю; потому что и слова въ нихъ очищаютъ душу и св. Духъ исходитъ въ души поющихъ оныя: ибо тѣ, которые поютъ псалмы съ знаніемъ, дѣйствительно, призываютъ на себя благодать Его“ (толкованіе на 41 псаломъ). И древніе христiане, по слову апостола, пѣли всей церковью. Отчего и намъ не пѣть, если не всю службу, то хоть важнѣйшія молитвословія? Вѣдь каждый изъ насъ знаетъ важнѣйшія молитвы, вѣдь каждый молится „Господи, помилуй, подай, Господи“... Отчего все это не пѣть? „Счастливъ, кто привыкъ съ дѣтства къ словамъ церковнаго пѣвца; кто въ нихъ нашель красоту и стремится къ ней и жить безъ нея не можетъ, кому все въ нихъ понятно, все родное, все возвышаетъ душу изъ пыли и грязи житейской, кто въ нихъ находитъ и собираетъ растерянную по угламъ жизнь свою, разбросанное по дорогамъ свое счастье. Счастливъ, кого съ дѣтства добрыя благочестивыя родители приучили къ храму Божію и ставили въ немъ посреди народа молиться всенародною молитвою, праздновать всенародному празднику. Они собрали ему сокровище на цѣлую жизнь, они ввели его подлинно въ разумъ духа народнаго и въ любовь сердца народнаго, сдѣлавъ и для него церковь роднымъ домомъ и

„мѣстомъ полнаго, чистаго и истиннаго соединенія съ народомъ,“ такъ говорить одинъ ученый мужъ. **)

Молодые воины, вы въ каждое воскресенье и праздникъ, въ ожиданіи возвращенія на родину, къ семейнымъ, знакомымъ и друзьямъ, приходите въ эту церковь въ молитвѣ излить свои скорби и печали. Ваши родные и друзья тоже возводятъ теплыя молитвы о васъ, и недалекъ день, когда вы увидите знакомыя поля, родныя лица... Ваши родные жили дома, работали, а вы прошли сотни тысячъ верстъ, видѣли многое, на службѣ многому научились и естественны будутъ къ вамъ вопросы: „чему научились? Что знаете? Научите и насъ!“ И какъ радостно будетъ для всѣхъ, если вы научились на чужбинѣ любить храмъ Божій и другихъ научите и душу свою положить въ дворѣ, въ дому Господнемъ (Псал. 83, 2) и на родинѣ научите и дѣтей, и стара и млада „едины усты и единѣмъ сердцемъ славить и воспѣвать Бога Отца и глголати“. Повѣрьте, тогда только сердца наши болѣе открыты будутъ къ слышанію слова Божія и по немногу отстанемъ отъ многого такого, чему теперъ и мы сами не рады. Аминь.

Свящ. Гр. Бунатовъ.

Священникъ и политика.

Въ настоящее время, когда отъ каждаго сознательнаго русскаго гражданина настоятельно требуется политическое самоопредѣленіе, вопросъ объ отношеніи православно-русскаго пастыря къ политикѣ получаетъ особенный интересъ и требуетъ неотложнаго рѣшенія. Въ самомъ дѣлѣ, русское общество разслоится на различныя политическія партіи, которыя болѣе или менѣе дѣятельно работаютъ и надъ уясненіемъ своихъ программъ, и надъ проведеніемъ ихъ въ жизнь; не нынче — завтра начнутся выборы въ Государственную Думу—надо полагать, на основахъ всеобщаго голосованія. Въ виду этихъ фактовъ, вопросъ объ отношеніи пастыря къ политикѣ получаетъ конкретную постановку: *слѣдуетъ ли пастырю примкнуть къ определенной политической партіи, чтобы затѣмъ и въ выборахъ держаться дисциплины своей партіи, или же ему слѣдуетъ организовать свою собственную партію на основахъ православно-христіанскаго міросозерцанія?* Вопросъ рѣшается въ зависимости отъ того, какъ смотрѣть на отношеніе политики (включая сюда и регулированіе соціально-экономическихъ отношеній) къ задачамъ пастырской дѣятельности. Основная задача пастыря—способствовать устроению царства

**) Побѣдоносцевъ. Московскій Сборникъ.

Божія, т. е. такого єдиненія разумно-нравственныхъ существъ между собою, которое имѣеть въ своей основѣ не заботу о временномъ благополучіи тѣхъ или другихъ лицъ, а служеніе Богу, какъ реальному, живому совмѣщенію чистѣйшей истины, безусловной правды и высочайшаго добра. Какъ видимъ, задача эта переступаеть границы времени и пространства, но осуществляется она не иначе, какъ въ этихъ границахъ, а потому пастырь Церкви не можетъ быть безучастнымъ къ тому содержанию, какимъ заполняется, и къ тому направленію, куда движется земная жизнь его пасомыхъ. Служеніе Богу состоитъ не въ отрѣшеніи отъ земной жизни, а въ проникновеніи ея духомъ Христовымъ: христіанство—это та закваска, которая, будучи брошена въ тѣсто, производитъ броженіе въ этомъ тѣствѣ. Вотъ почему для пастыря не можетъ быть безразличнымъ ни правовое, ни экономическое положеніе его паствы: какъ носитель духа Христова, онъ долженъ имѣющимися въ его распоряженіи средствами защитить обездоленнаго, напитать алчущаго. Охотно прощая поправіе своихъ личныхъ правъ и терпѣливо перенося выпадающую на его долю бѣдность, призывая къ этому и другихъ, пастырь долженъ въ то же время выступать на защиту попираемыхъ правъ своихъ ближнихъ и принимать мѣры къ насыщенію голодныхъ, ибо въ этомъ находитъ свое проявленіе любовь къ ближнимъ, а безъ любви къ ближнимъ нѣтъ мѣста и любви къ Богу: не любяй бо брата своего, его же видѣ, Бога, Его же не видѣ, како можетъ любити? Мало этого. Правовое или экономическое положеніе пасомыхъ не можетъ быть безразличнымъ для пастыря не только какъ для носителя духа Христова вообще, но, въ частности, какъ для устроителя царства Божія, потому что, во-первыхъ, не всѣ формы правовыхъ и экономическихъ отношеній одинаково соотвѣтствуютъ идеѣ царства Божія: нетрудно видѣть, что привилегіи богатыхъ и знатныхъ по рожденію не могутъ быть оправданы христіанствомъ, а во-вторыхъ, не всѣ формы означенныхъ отношеній одинаково благоприятны по своему вліянію на созданіе въ подчиненныхъ имъ лицахъ христіанскаго настроенія. Извѣстно, что деспотизмъ одинаково развращаеть и начальника, и подчиненныхъ, чему такъ много примѣровъ представляетъ даже современная церковная жизнь на Руси, еще хранящая въ своихъ нѣдрахъ различныя проявленія деспотизма, а „бѣдность не только причиняеть человѣку физическія страданія, но“ и „унижаеть его морально, пригибаеть къ землѣ, приковываетъ къ отупляющимъ умъ и иссушающимъ сердце повседневному заботамъ о кускѣ хлѣба, уничтожаеть чрезмѣрнымъ физическимъ трудомъ всякую возможность упражнять наши высшія способности“ (*). Не будемъ смущаться тѣмъ, что эта мысль съ особенною

(*). М. Туганъ-Барановскій „Очерки изъ нов. исторіи политич. экономіи“. Спб., 1903, стр. 142.

силою выдвинута французскими социалистами первой половины 19-го вѣка (Сенъ-Симономъ и особенно Фурье): во-первыхъ въ настоящее время, кажется, уже нѣтъ нужды доказывать, что у социалистовъ, старыхъ и новыхъ, есть немало такого, чему намъ, именующимъ себя христианами, слѣдуетъ поучиться, а вторыхъ, ту же самую мысль мы находимъ и у такихъ лицъ, которыя не вызываютъ сомнѣнiя въ глубинѣ и искренности своихъ христіанскихъ убѣжденiй. Въ подтвержденiе достаточно указать проповѣдника „Русскаго социализма“, Достоевскаго (припомните хотя бы изображенiе семьи Мармеладова въ „Преступл. и Наказанiи“ или Снѣгирева въ „Бр. Карамазовыхъ“) или „татевскаго подвижника“ Рачинскаго (по словамъ послѣдняго, на христіанинѣ лежитъ обязанность „сдѣлать земную жизнь сносною для себя и для ближнихъ, сносною настолько, чтобы дать людямъ возможность не забывать о небесной“).

Итакъ, мысль о томъ, что пастырь Церкви не долженъ относиться безучастно къ политикѣ, едва ли можетъ быть оспариваема. Другой вопросъ — какими путями можетъ осуществиться влiенiе пастыря на организацію правовыхъ и экономическихъ отношенiй въ христіанскомъ духѣ. При рѣшенiи этого вопроса въ наши дни мы неминуемо наталкиваемся на другой — слѣдуетъ ли пастырю, въ видахъ влiенiя на политику, вступить въ составъ той или другой партiи? Для отвѣта на вопросъ важно уяснить характеръ политическихъ партiй. По разъясненiю проф. Гамбарова, граждане, связанные общностью интересовъ и идей, объединяются въ партiю „для совмѣстнаго политическаго дѣйствованiя“, такъ что вступающiй въ составъ той или другой партiи тѣмъ самымъ не только подписывается подъ ея программой, но и подчиняется вырабатываемой партiей дисциплинѣ дѣйствованiя. Къ этому нужно прибавить, что ни одна партiя не представляетъ собою цѣлаго народа или общества: это — часть цѣлаго, которая предполагаетъ другiя части, болѣе или менѣе противоположныя, при чемъ между этими частями существуетъ отношенiе борьбы, которая ярче всего проявляется при выборахъ членовъ въ представительныя учрежденiя **). Если, теперь, припомнить, что объединяющiя различныя партiи интересы доходятъ до противоположности (таковы, напр., интересы крупной буржуазiи и интересы рабочаго пролетарiата), то для насъ станетъ понятнымъ тотъ фактъ, что партiйная борьба часто принимаетъ ожесточенный характеръ, доходя даже до неразборчивости въ средствахъ.

Представимъ теперь, что священникъ вступаетъ въ составъ какой-либо политической партiи. Принимая ея программу, подчиняясь ея дисциплинѣ, участвуя въ предвыборной агитаціи, голосуя за кандидата партiи и черезъ

***) См. въ брошюрѣ проф. Гамбарова „Политическія партiи“ (Спб. 1904) главу 1-ю.

все это тѣсно сплачиваясь съ остальными членами своей партіи, онъ тѣмъ рѣзче обособляетъ себя отъ лицъ, принадлежащихъ къ другимъ партіямъ (интеграція, связанная съ дифференціаціей), а между тѣмъ среди этихъ лицъ могутъ быть — и несомнѣнно есть — искренно преданныя Церкви и нуждающіяся въ пастырскомъ попеченіи. Легко ли имъ поддерживать задушевное общеніе съ пастыремъ, принадлежащимъ къ иному политическому лагерю? Значеніе этого факта возрастетъ въ нашихъ глазахъ еще болѣе, если мы примемъ во вниманіе, что продолжительная работа въ одной опредѣленной партіи кладетъ рѣзкій отпечатокъ на всю психику работника, развивая въ немъ преданность партійной программѣ и дисциплинѣ насчетъ широты взгляда и безпристрастія въ отношеніи къ людямъ: много ли среди дѣятельныхъ членовъ опредѣленной политической партіи такихъ, которые, „пристрастной ревности друзей не въ силахъ снести“, готовы были бы отстаивать честь вражескаго знамени?! Не такую психику развиваетъ партійная борьба!.. А между тѣмъ отъ священника въ особенности требуется широта взгляда, безпристрастіе, способность войти въ настроеніе другого, потому что только при этихъ условіяхъ онъ можетъ быть „всѣмъ вся“, по апостолу.

Въ правовомъ государствѣ политическія партіи борются между собою изъ-за вліянія на власть, при чемъ, обыкновенно, одна стоитъ у власти, другія находятся въ оппозиціи къ ней. Допустимъ, что политическаго преобладанія достигнетъ та партія, къ которой въ своемъ большинствѣ принадлежитъ духовенство. Какъ это отразилось бы на интересахъ церкви? Исторія православно-русской церкви представляетъ достаточно данныхъ для отвѣта на этотъ вопросъ.

Правда, русская исторія доселѣ, при самодержавномъ образѣ правленія, не знала политическихъ партій, но ей хорошо знакомъ антагонизмъ между правительствомъ и обществомъ, приведшій въ своемъ постепенномъ развитіи къ великимъ событіямъ 1905 года. Въ силу сложныхъ историческихъ условій, наша церковь въ теченіе послѣднихъ двухъ вѣковъ шла рука объ руку съ правительствомъ и даже взяла подъ свою авторитетную защиту ту форму правленія, которая у насъ имѣла мѣсто до 17-го октября текущаго года; государство въ свою очередь ограждало — разумѣется, средствами, бывшими въ его распоряженіи — право и цѣлость церкви. Что же? Много ли приобрѣла послѣдняя отъ этого союза? Отвѣтъ на лицо: образованное общество въ большей своей части живетъ внѣ церкви; простой народъ — чѣмъ дальше, тѣмъ больше — уходитъ въ сектантство или даже впадаетъ въ атеизмъ (послѣднее особенно нужно сказать о рабочемъ пролетаріатѣ); духовенство далеко не пользуется тѣмъ почетомъ и вліяніемъ, которые должны бы принадлежать ему по высокому положенію въ церкви, ни среди интеллигенціи, ни среди вродого народа, и если въ словахъ

Достоевскаго: „Русская Церковь съ Петра Великаго въ параличѣ“—признать значительную долю преувеличенія, то даже сами пастыри церкви готовы согласиться съ утверженіемъ Владиміра Соловьева, что наша церковь „задремала подь сѣнью казенной опеки“. И въ какомъ неудобномъ положеніи оказалась наша церковь теперь, въ пору коренного преобразованія русской жизни: года не прошло, какъ она торжественно брала подь свою защиту самодержавіе, — теперь ей приходится авторизовать иную форму правленія, и мы слышимъ, какъ наши пастыри начинаютъ теперь проводить ту мысль, что церковь не связана съ опредѣленной формой правленія: она такъ же хорошо уживается съ самодержавіемъ какъ и съ конституціей, даже съ республикой; слышали мы отъ пастырей православно-русской церкви и заявленія въ томъ смыслѣ, что свобода вѣроисповѣданія, возвѣщенная 17-го апрѣля, требуетъ самымъ существомъ Православной Церкви. Какъ ни дѣльны всѣ эти разьясненія и заявленія по существу, однако, слушая ихъ, испытываешь какую-то неловкость: почему не слышалось этихъ разьясненій и заявленій раньше—два-три года тому назадъ? почему въ свое время рѣчь Стаховича такъ всполошила нашихъ пастырей? почему въ теченіе многихъ лѣтъ наша богослужебная проповѣдь была сплошь да рядомъ возведеніемъ самодержавія въ абсолютизмъ? почему наши пастыри и архипастыри являлись охранителями самодержавія едва ли не въ такой же мѣрѣ, какъ и православія? Нелегко, нравственно нелегко отвѣчать на эти вопросы... Но не будемъ слишкомъ строги къ пастырямъ: и они—люди, дѣйствующие подь вліаніемъ могучихъ историческихъ условій, а эти условія сложились такъ, что судьбы нашей церкви оказались роковымъ образомъ связанными съ судьбами бюрократической власти. Еще слава Богу, что наша церковь хоть теперь (лучше поздно, чѣмъ никогда!) сознала (точнѣе: пришла къ сознанію) пагубный характеръ этой связи въ освобожденіи церкви—залогъ ея обновленія, а потому, послѣ грознаго урока исторіи, наша церковь отнынѣ въ особенности должна дорожить своею свободою: такъовъ завѣтъ исторіи. Не пойдетъ ли пастырь наперекоръ этому завѣту, если свяжетъ свою пастырскую дѣятельность съ опредѣленной партійной программой? не приведетъ ли это къ тому результату, что вмѣсто однихъ оковъ на немъ окажутся другія? Нѣтъ, во имя свободы церкви мы должны предостеречь ея пастырей отъ дѣйствованія въ составѣ опредѣленной политической партіи, подь опредѣленнымъ политическимъ флагомъ. Ихъ знамя—въ Церкви: это—христіанская хоругвь...

П. Кудрявцевъ.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Капиталы Грузинской церкви.

Церковь въ Грузіи и сопредѣльныхъ ей Закавказскихъ областяхъ съ древнѣйшихъ временъ содержалась собственными недвижимыми населенными и населенными имѣніями. Воздвигая величественные храмы, цари и католикосы, владѣтельные князья и частныя лица въ Грузіи обыкновенно жертвовали имъ поля, лѣса, пахати, виноградные сады, крестьянъ; дѣлали приношенія золотомъ, серебромъ, драгоценными камнями и проч. доходами, отъ которыхъ должны были таковыя поддерживаться на вѣковѣчныя времена. Актами по означеннымъ пожертваніямъ служатъ многочисленныя гуджары—грамоты, утвержденныя царями и католикосами и хранящіяся, въ числѣ слишкомъ 3000, въ управленіяхъ государственныхъ имуществъ края. По правиламъ еще со временъ Константина Великаго, установившаго по всему христіанскому міру пожертвованія въ пользу церкви крестьянами и имѣніями, церковныя имѣнія въ Грузіи были неприкосновенными для правительства (Законы царя Вахтанга, стр. 48, 36, 309). Судить о матеріальномъ обезпеченіи въ древности Грузинской церкви можно потому, что, за покрытіемъ вѣхъ расходовъ по содержанію духовенства, монашествующихъ, духовно-учебныхъ заведеній, реставрацій церкви и монастырей и проч., оставались еще значительныя сбереженія, достигшія еще въ 1839 году, предъ переходомъ означенныхъ имѣній въ казну, слишкомъ 500,000 рублей ассигнаціями.

Изъ отчета о церковныхъ доходахъ въ Грузіи за 1820 годъ еще при первомъ Экзархѣ Грузіи Теофилактѣ (Русановѣ) усматривается, что доходы по церковнымъ имѣніямъ Грузіи въ упомянутомъ году было 70,198 р. 94 коп. серебромъ, расходы же 43,168 р. 43 $\frac{1}{2}$ к., въ остаткѣ, такимъ образомъ, къ 1821 г. считалось 27,030 р. 50 $\frac{1}{2}$ коп. ¹⁾.

Изъ таковой же отчетности за 1822 г. усматривается, что въ приходѣ съ остаточными и недоимочными деньгами было 84,082 р. 72 к. серебромъ, 600 р. ассигнаціями, 38 червонцевъ, въ расходѣ 37,039 р. 04 к. серебромъ и 600 руб. ассигнаціями; въ остаткѣ, такимъ образомъ, къ 1823 году оставалось 47,043 руб. 74 коп. серебромъ, 38 червонцевъ и 778 р. въ недоимкѣ. Помимо сбереженныхъ суммъ за тотъ же 1822 г. оказывается переведенными Экзархомъ Грузіи, преосвященнымъ Іоною, въ Московскую Синодальную типографскую контору на напечатаніе книгъ для церквей Грузіи 56,000 рублей ассигнаціями изъ суммъ тѣхъ же грузинскихъ церковныхъ доходовъ ²⁾.

¹⁾ Архивное дѣло Грузино-Имеретинской Синодальной Конторы за 1819 г. № 17/849, листъ 198.

²⁾ Архивное дѣло Груз.-Имер. Синод. Конторы за 1819 г. № 249/17, листъ 198.

Святѣйшій Синодъ, усмотрѣвъ изъ представленныхъ отчетностей, что за всѣми расходами изъ года въ годъ остается значительная сумма, лежащая, безъ всякой пользы, мертвымъ капиталомъ, предписалъ указомъ Грузино Имеретинской Синодальной конторѣ войти въ разсмотрѣніе обстоятельства, нельзя ли, отдѣливъ отъ таковой суммы часть, внести ее въ государственный земельный банкъ на обращеніе изъ процентовъ впредь до истребованія. При чемъ по переводѣ такового капитала въ заемный банкъ необходимо получить билеты на имя грузино-имеретинской синодальной конторы съ обозначеніемъ, что деньги эти изъ суммъ грузинскихъ церковныхъ доходовъ^{*)}.

Вслѣдствіе этого указа, высокопреосвященнымъ Іоною, Экархомъ Грузіи, въ 1825 г., отправлены въ Московскій онекунскій совѣтъ Императорскаго воспитательнаго дома *триста тысячъ рублей* ассигнаціями⁴⁾ для обращенія ихъ процентовъ въ пользу церкви. Сумма эта принята въ сохранныю казну по тремъ билетамъ, каждый въ 100 тысячъ рублей: отъ 15 октября 1825 г. подъ № 98375, 6 ноября того же года подъ № 99679 и 11 декабря того же года подъ № 1578. Билеты эти, по предписанію Экарха, хранились въ ризницѣ кафедральнаго Сіонскаго собора въ особомъ ящикѣ, который былъ за печатью и замкомъ казначея, арх. Антонія, а ризница за замкомъ ключаря Собора, свящ. Гавріила Картвелова. Вотъ текстъ означенныхъ билетовъ, одинаковый, за исключеніемъ нѣкоторыхъ, на всѣхъ билетахъ. „Сохранинной казны № 98375. Москва 1825 года, октября 15 дня, билетъ 100,000 рублей. Синодальный членъ Экархъ Грузіи Іона, Архіепископъ Карталинскій и Кахетинскій изъ суммъ грузинскихъ церковныхъ доходовъ на имя Грузино-Имеретинской Святѣйшаго правительствующаго Синода конторы положилъ въ сохранныю казну *сто тысячъ рублей* ассигнаціями на безсрочное время и условленные проценты по пяти рублей на сто отъ сего числа по присылкѣ сего билета, или копіи съ роспискою отпускаемы будутъ по прошествіи года непременно; буде же означенный капиталъ при окончаніи вышеозначеннаго срока востребуется обратно, то по объявленіи о томъ чрезъ пятнадцать дней и по отдачѣ сего билета съ надписію принятою монетою и возвращенъ быть имѣеть предъявителю. Въ прочемъ поступлено будетъ въ силу учрежденія сохранный казны и присланнаго отношенія. Подлинный подписалъ директоръ Голубицкій, бухгалтеръ Шульцъ, экспедиторъ Сибиряковъ и казначей Конришъ. Сбоку приписано „Императорскаго Московскаго Воспитательнаго дома“.

^{*)} Дѣло Груз.-Имер. Синодальной Конторы за 1824 г. № 90/1000, стр. 2.

⁴⁾ Курсъ ассигнаціи въ 1826 году былъ: 100 руб. ассигнаціями вымѣнивались въ Тифлисѣ на 26 руб. 95 коп.

На отношеніи, при которомъ получены означенные три билета, наложена слѣдующая резолюція митрополитомъ Іоною, Экзархомъ Грузіи: „16 ноября 1825 года. О полученіи билетовъ заготовить въ московскій опекунскій совѣтъ отношеніе, а о храненіи оныхъ въ ризницѣ кафедральнаго Успенскаго Собора сообщать съ церковною суммою въ особомъ ящикѣ за печатью и замкомъ казначея, отца архимандрита Антонія, а ризницы ключаря Гавріила Картвелова, и освидѣтельствованіи оныхъ ежемѣсячно отцу протоіерею Петру Аваніанову при нихъ съ суммою церковныхъ доходовъ предписаніи представить“.

Доходы грузинской церкви, возрастая прогрессивно, особенно солидной суммы достигли въ 1831 г. Изъ имѣющагося въ Грузино-Имеретинской Синодальной конторѣ дѣла за 1831 г. усматривается, что по сдѣланнымъ въ 1831 г. расходамъ по синодальной конторѣ, содержанію духовенства въ Грузіи, училищному вѣдомству, починкѣ церковныхъ зданій и проч., осталось къ 1832 году наличной суммой 57,043 руб. 70¹/₂ коп., 650 р. ассигнаціями, 1915 руб. 18 коп. мѣдью, 1280 червонцевъ и билетами московской сохранный казны 373,800 р. ассигнаціями. Сверхъ того въ недоимкѣ за тотъ же годъ считалось 15,721 руб. 10¹/₂ коп. Въ приходѣ церковныхъ суммъ за означенный годъ считается 97,524 руб. 53¹/₂ коп. серебромъ, 1915 руб. 18 коп. ассигнаціями и мѣдью и 1280 червонцевъ *).

Такія сбереженія къ 1 декабря 1835 года выражаются суммою 446,250 р. въ билетахъ московской сохранный казны, 24,075 р. 35 коп. серебромъ, 655 р. ассигнаціями и 1891 червонцевъ *).

Также ли прогрессивно поступали сбереженія и за послѣдующіе годы или таковыя послѣ 1835 года совершенно прекратились—въ дѣлахъ конторы слѣдовъ не осталось. Нѣкоторое указаніе, впрочемъ, мы встрѣчали въ дѣлѣ Грузино-Имеретинской синодальной конторы за 1843 г. № 50/3240, гдѣ имѣется ссылка на капиталъ грузинской церкви 97,032 р. 97 к., разновременно отправляемый для приращенія въ московскій опекунскій совѣтъ †).

Въ представленіи Святѣйшему Синоду, Экзархъ Грузіи, архіепископъ Евгений за 1835 г., касаясь капиталовъ грузинской церкви, говоритъ, что «изъ этихъ остатковъ, на основаніи Высочайше утвержденнаго положенія комитета министровъ, половина капитала требуется для тифлискаго приказа общественнаго призрѣнія, при чемъ объ удѣленіи на будущее время оному соразмѣрной части

*) Архивное дѣло Грузино-Имер. синодальной конторы за 1833 г. № 54/3129, стр. 3.

*) Требованіе отъ 22 марта 1839 г. № 703. См. сочиненіе А. Натроева „Мцхетъ и его соборъ“. Тиф. 1900 г. стр. 230.

†) Арх. дѣло Груз.-Имеретинской синодальной Конторы за 1843 г. № 50/3240.

таковыхъ сбереженій сдѣланы по гражданскому вѣдомству распоряженія. Остальная же сумма предназначена Синодомъ на слѣдующіе предметы: 1) исправленіе церковной минеральной бани—5,447 р.; 2) постройку вновь 9 церковныхъ лавокъ—3,941 р., 3) возобновленіе древняго Ананурскаго собора на военно-грузинской дорогѣ 4,600 р., 4) ремонтъ католикосскаго дома въ оградѣ Мцхетскаго собора 1,724 р., 5) исправленіе древняго при селеніи Мцхетѣ Самтаврскаго собора съ колокольнею, оградою и постройкою келій для женскаго монастыря—21,774 р., 6) исправленіе древняго Цилканскаго собора безъ ограды—8,278 р., 7) также Самтависскаго собора—15,701 р., 8) постройку, вмѣсто стараго невѣстительнаго, новаго училищнаго дома въ г. Гори—3,000 р., 9) исправленіе ветхостей Шуамтинскаго монастыря и другихъ монастырей въ Кахетіи—10,000 р., 10) на постройку домовъ для помѣщенія Экзарха Грузіи съ кацеляріями экзаршескою и осетинскою, также конторы и помѣщеній для служащихъ по духовному вѣдомству 80,000 р., всего такимъ образомъ, единовременныхъ расходовъ до 200,000 рублей *).

Въ 1852 г. всѣ населенныя и ненаселенныя имѣнія, принадлежація грузинской церкви, переданы сперва во временное казенное управленіе, а съ 1869 г. навсегда въ казну, введя оныя въ составъ государственныхъ имуществъ съ ежегоднымъ отпускомъ изъ казны навсегда и безъ измѣненій по 76,000 руб., сообразно доходамъ съ этихъ имѣній. Съ этимъ вмѣстѣ прекратились и всякія дальнѣйшія сбереженія въ пользу церкви, за изсякновеніемъ источника доходовъ—передачею церков. имѣній въ казну.

Что сдѣлано съ капиталами грузинской церкви: вытребованы ли они изъ московской сохранной казны и истрачены на экстраординарныя надобности грузинской церкви, равно какъ переданы-ли, согласно Высочайше утвержденнаго положенія, половина означенныхъ капиталовъ въ тифлисскій приказъ общественнаго призрѣнія, изъ дѣла не видать.

Въ отчетѣ приходо-расходныхъ суммъ за 1862 г. по грузинскому церковному казначейству состояніе капиталовъ грузинской церкви представляется въ слѣдующемъ видѣ: 1) билетами бывшей сохранной московской казны, выданными 21 сентября 1849 г. за №№ 62,765, 62,767, 62,768 значится 15,000 руб. серебромъ, 5000 р. по каждому билету; отъ 21 сентября того же года за № 62,770—2,319 р. 42 к. и отъ 15 сентября 1860 г. за № 13,726—221 р. 80 к.

2) Билетами Закавказскаго приказа общественнаго призрѣнія отъ 7 іюня 1859 г. за № 759—13,794 р. 20 к. и отъ 2 декабря 1860 г. за № 298—20,000 р., а всего, такимъ образомъ, въ билетахъ 51335 р. 42 коп.

*) Дѣло Грузино-Имер. синодальной конторы. за 1835 г. № 669. Часть I, стр. 54—55.

3) Наличными деньгами—12,897 руб. 38¹/₂ коп.

4) Въ недоимкахъ 79,267 р. 99 коп., итого 143,500 р. 79 коп.⁹⁾

Нынѣ состояніе капиталовъ грузинской церкви представляется въ слѣдующемъ видѣ: по тремъ удостовѣреніямъ именной записи государственной комиссіи погашенія долговъ за №№ 118,210 и 342 считается 246,500 р. Изъ нихъ

а) по 94 свидѣтельствамъ на 4⁰/₀ государственную ренту отъ 15 октября 1898 г. за №№ 199—202, по 25,000 р., 100,000 рублей; 9 свидѣтельствамъ за №№ 526—534, по 5,000 р. каждому, 45,000 р.; одному за № 563—5000 р., 36 свидѣтельствамъ за №№ 4016—4051, по 1000 р. каждому, 36,000 р.; одному за № 1066—500 р.; 8 свидѣтельствамъ за №№ 1138—1145 р., по 500 р., 4000 р., одному за № 6789—100 р. и одному за № 6540—100 р., а всего на сумму 223,700 р., съ коихъ получается ежегодно ⁰/₀—8500 р. 60 к.

б) 8 свидѣтельствамъ отъ 25 февраля 1900 г. таковой же ренты за № 153—5000 р., № 034—5000 р.; № 0349—1000 р.; № 2581—1000 р.; № 2641—1000 р.; № 2779—1000 р.; № 2780—1000 р. и № 2781—1000 р., а всего 16,000 р., съ коихъ получается ⁰/₀ ежегодно—608 р.

в) 9 свидѣтельствамъ отъ 30 января 1902 г. той же 4⁰/₀ государственной ренты за №№ 0063, 0233, 2726, 3294, 3484, 3822, по 1000 р. каждому, 6000 р.; № 3556—200 р.; № 4351—100 р.; № 3764—500 р., а всего, такимъ образомъ, 6800 р., съ коихъ ⁰/₀—258 р. 40 к.

2) 5 свидѣтельствамъ 4⁰/₀ государственной ренты за №№ 2121, 3732, 3733, по 1000 р. каждому, 3000 р.; № 257—500 р. и № 05101—100 р., а всего на сумму 3600 р., съ коихъ ⁰/₀—136 р. 80 к.

3) 7600 р., поступившіе отъ тифлискаго и горійскаго училищныхъ округовъ на погашеніе выданныхъ имъ изъ церковныхъ суммъ ссудъ за 1904 и 1905 гг. съ нихъ ⁰/₀—283 р. 80 к., а всего такимъ образомъ 257,759 р. 80 к., съ коихъ поступаетъ ежегодно ⁰/₀ въ размѣрѣ 9792 р. 20 к.¹⁰⁾

Независимо отъ этихъ суммъ ежегодно поступаютъ изъ государственнаго Казначейства за переданныя въ казну церковныя имѣнія въ Грузіи:

а) 76,000 р. на основаніи Высочайше утвержденнаго въ 13 день ноября 1869 г. журнала Кавказскаго комитета и по Высочайшему повелѣнію отъ 6 ноября 1872 г.; б) 24874 р. на основаніи Высочайше утвержденнаго 6 декабря 1899 г. мѣнія государственнаго совѣта¹¹⁾.

⁹⁾ Дѣло Грузино-Имер. синодальной конторы за 1861—1865 гг. съ № 13710/167, стр. 29 на оборотѣ.

¹⁰⁾ Дѣло Грузино-Имерет. синодальной конторы за 1904 г. по смѣтѣ грузинскаго церковнаго казначейства, утвержден. опредѣленіемъ св. Синода отъ 14 января 1904 г. за № 106.

¹¹⁾ А. Натроевъ. „Мцхетъ и его соборъ“. Тифлисъ 1900 г. стр. 380, 392—394.

б) 7005 р., ассигнованныхъ по ходатайству Его Императорскаго Высочества Намѣстника кавказскаго изъ суммъ гражданскаго управленія закавказскаго края отъ 19 Юня 1880 г. на усиленіе средствъ грузинской епархіи по поддержанію тифлисской духовной семинаріи¹²⁾.

Придавъ получаемыя ежегодно за перешедшія въ казну церковныя имѣнія суммы къ 0% суммамъ съ капиталовъ грузинской церкви съ означенныхъ выше 4%, свидѣтельствъ государственной ренты по именнымъ частямъ государственной комиссіи погашенія долговъ, ежегодное поступленіе въ пользу грузинской церкви выразится суммой, въ размѣрѣ 116,792 р. 20 к., составляющихъ неизмѣнный и постоянный доходъ грузинской церкви.

А. Натровъ.

Краткій очеркъ церковно-исторической жизни православной Грузіи отъ появленія въ ней христіанства и до нашихъ дней *)).

Когда объ этомъ стало извѣстно въ Москвѣ, то Александру дали знать, чтобы онъ „жилъ съ турскимъ султаномъ, переланивая его, пока промыслъ надъ нимъ учинится“¹³⁾. Вышло недоразумѣніе. Александръ, вѣроятно, полагалъ, что русскому царю легко будетъ вступить изъ-за него во всякое время въ войну съ Турціей.. Во всякомъ случаѣ вина его заключается въ томъ, что когда шли переговоры о вторженіи во владѣнія Шевкала, онъ не высказался опредѣленно о томъ, при какихъ именно условіяхъ онъ двинется со своимъ войскомъ на поддержку русскаго отряда. Понадѣявшись на то, что грузины, хотя бы и съ небольшимъ войскомъ, отвлекутъ часть силъ Шевкала, русскіе взяли Тарки, а затѣмъ какъ мы говорили, большая часть русскаго отряда была истреблена. Во всякомъ случаѣ было ясно, что московское государство въ концѣ XVI вѣка еще не могло, при всемъ своемъ желаніи, поддерживать такихъ отдаленныхъ владѣній, какъ Грузія. Царь Θεодоръ умеръ въ 1598 году. Со вступленіемъ на престолъ Бориса Годунова отношенія московскаго правительства къ народамъ Кавказа не измѣнились¹⁴⁾. Къ новому царю на московскомъ пре-

¹²⁾ Архивное дѣло Грузино-Имер. синодальной конторы за 1881 г. объ ассигнованіи изъ суммъ гражданскаго управленія Закавказскаго края 7005 р.

*) См. № 4 «Дух. Вѣстн. Груз. Экзархата».

¹³⁾ Соловьевъ— „Исторія Россіи“, т. II, 627.

¹⁴⁾ Очерки изъ исторіи Грузіи, стр. 146—147.

столя́ Борису, вскорѣ же по его востшествіи, кахетинскій царь Александръ обра-
щается съ челобитьемъ „держать его подъ царскою рукою въ обереганіи и
защитѣ, какъ держалъ его царь Ѳеодоръ“. И дѣйствительно, отношенія
московскаго государства къ Кахетіи за все время царствованія Бориса остались
тѣ же, что были и при царѣ Ѳеодорѣ, впрочемъ, перемѣны въ нихъ и нельзя
было ожидать, такъ какъ одно и то же лицо руководило внѣшними сношеніями
Москвы за все время обоихъ царствованій. Можно даже сказать, что москов-
ское правительство теперь еще болѣе благоволило къ Кахетіи; оно, какъ и
прежде, посылало свои войска противъ ея враговъ; царь Борисъ хотѣлъ даже
войти съ нею въ еще болѣе близкія сношенія: московскимъ посламъ въ Кахетіи
(1604—1605) Татищеву и Иванову, между прочимъ, поручено было „тайное“
дѣло—сосватать среди грузинскихъ царевичей и паренень дочери царя Бориса
жениха, а сыну его невѣсту. Наступившее послѣ смерти Бориса „смутное вре-
мя“ въ московскомъ государствѣ прервало наши дипломатическія сношенія съ
Кахетіей. Это прекращеніе нашихъ сношеній съ ней зависѣло и отъ происшед-
шей въ ней перемѣны правленія. Наши послѣдніе (передъ смутнымъ временемъ)
послы въ Грузію Татищевъ и Ивановъ были очевидцами того, какъ сынъ царя
Александра Константинъ, жившій у персидскаго шаха, мусульманинъ, обман-
нымъ образомъ напалъ на Кахетію, убилъ своего отца и брата и самъ взомелъ
на грузинскій престоль. И какъ воспитанникъ и посаженникъ персидскаго
шаха, и какъ мусульманинъ, онъ естественно тяготѣлъ къ послѣднему и не
чувствовалъ особенной симпатіи къ московскому государству, а тѣмъ менѣе за-
искивалъ въ его расположеніи. Поэтому мы и не встрѣчаемъ извѣстій, чтобы
онъ вступалъ въ какія либо сношенія съ московскимъ государствомъ. Перерывъ
сношеній продолжался до тѣхъ поръ, пока на грузинскій престоль не восхо-
дитъ Теймуразъ, что произошло уже въ царствованіе Михаила Ѳеодоровича Ро-
манова; но характеръ ихъ теперь уже значительно измѣняется. Съ одной сторо-
ны, у московскаго правительства такъ много дѣла внутри своего государства,
что оно уже не имѣетъ возможности обращать большое вниманіе на Кахетію,
оказывать ей какую либо существенную помощь своими военными силами, въ
которыхъ оно само очень нуждается; съ другой стороны Кахетія въ это время
стала данницею Персїи, съ которой, какъ естественно, и пришлось бы вступить
въ борьбу московскому государству, что тогда, конечно, было ему не по силамъ,
вслѣдствіи чего русскіе не предпринимали никакихъ рѣшительныхъ мѣръ въ
защиту Кахетіи и даже какъ бы сторонятся самыхъ сношеній съ нею. Между
тѣмъ царь Теймуразъ, ведшій съ персидскимъ шахомъ постоянную войну изъ—
за своего престола, съ котораго его шахъ не разъ прогонялъ, сильно желалъ
быть въ тѣхъ же отношеніяхъ къ московскому государству, въ которыхъ былъ
его предшественникъ царь Александръ; почему неоднократно и обращался

через своих нарочитых пословъ съ челобитьемъ объ этомъ въ Москву. Въ 1619 году явилось къ царю Михаилу Ѳеодоровичу посольство отъ кахетинскаго царя Теймураза съ просьбою оказать ему защиту противъ персовъ и принять его подъ свое покровительство, подобно тому, какъ предки его находились подъ покровительствомъ русскихъ царей, начиная съ царя Иоанна IV. Въ письмѣ своемъ Теймуразъ жаловался на персидскаго шаха, разорившаго Грузію и взявшаго къ себѣ его мать и дѣтей, и, между прочимъ, говорилъ, что князья гурійскій и мингрельскій, исповѣдующіе христіанскую вѣру, узнавши о возобновленіи сношеній его съ русскимъ царемъ, просили его написать царю, чтобы онъ благоволилъ принять ихъ подъ свое покровительство, и что они желаютъ быть вѣчно его подданными. Всѣ эти владѣтели несчастной Грузіи, кромѣ того, просили русскаго царя прислать имъ какого-либо посла, который собственными глазами увидѣлъ бы слѣды опустошеній, причиненныхъ шахомъ Грузіи, и своимъ прибытіемъ въ эту страну оказалъ бы ей нѣкоторую помощь, такъ какъ это обстоятельство произвело бы, безъ сомнѣнія, извѣстное впечатлѣніе на ихъ враговъ. Но просьба князей о присылкѣ посла не была исполнена. Также неудачно было и второе посольство царя Теймураза въ 1623—1624 годахъ. Въ отвѣтной грамотѣ, которую привезъ въ свое отечество грузинскій архіепископъ Ѳеодосій, царь Михаилъ Ѳеодоровичъ увѣдомлялъ только Теймураза, что на свое заступничество за него передъ шахомъ Аббасомъ получилъ въ отвѣтъ, что онъ, шахъ, нападалъ на Грузію за то, что Теймуразъ не сдержалъ своего слова быть въ союзѣ съ нимъ и соединился съ его врагомъ, турецкимъ султаномъ, и что ради дружбы съ царемъ Михаиломъ онъ, шахъ, согласенъ отдать Теймуразу его царство и закладъ, его мать и дѣтей, если онъ самъ пріѣдетъ за ними въ Персію, отъ помощи же деньгами царь Михаилъ отказывался, есылаясь на то, что казна московскаго государства вся истощена и разграблена его врагами—поляками и литовцами. Насколько эти отвѣты были непріятны Теймуразу, видно изъ того, что первый посоль его, игуменъ Харитонъ изъ боязни убѣжалъ въ чужую страну, гдѣ и умеръ; а другаго посла, архіепископа Ѳеодосія, Теймуразъ за привезенный изъ Москвы отвѣтъ хотѣлъ было казнить, и тотъ спасся только тѣмъ, что убѣжалъ въ Турцію. Въ такомъ положеніи находились сношенія московскаго государства съ Грузіей, когда въ столицу царства русскаго прибылъ новый посоль отъ Теймураза, архимандритъ (нареченный митрополитъ) Никифоръ, добившійся отправления изъ Москвы въ 1637 г. къ царю Теймуразу особаго посольства, въ составъ котораго входили и духовныя лица, а также иконописцы, кречетники, фонаршники, оконные мастера и проч. Посольство это должно было вести переговоры съ царемъ Теймуразомъ о тѣхъ условіяхъ, на которыхъ онъ желалъ вступить въ подданство московскому

государству, привести его къ присягѣ въ вѣрности подданства и собрать можно болѣе подробныя свѣдѣнія о Грузіи. Духовнымъ же лицамъ посольства дано было, кромѣ того, еще особое порученіе—осмотрѣть въ Грузіи церкви и чудотворныя мощи, а также исправить и устранить могущіе встрѣтиться имъ недочеты въ церковно-богослужебной практикѣ. Своё вниманіе духовныя лица должны были, кромѣ того, обратить и на осмотръ различныхъ святынь, находящихся въ Грузіи, особенно же добыть точныя свѣдѣнія о хитонѣ Господнемъ. Русское посольство прибыло послѣ долгихъ мытарствъ, испытанныхъ имъ на пути въ Кахетію, 12-го августа 1638 года, и только 9-го сентября было принято въ Алавердекомъ монастырѣ царемъ Теймуразомъ. На другой день, 10 сентября, послы, по приглашенію царя, были у обѣдни, которую совершалъ самъ архіепископъ; это было первое богослуженіе, видѣнное русскими въ православной Грузіи. Церковь, гдѣ происходила служба, была трехпрестольная, но въ двухъ предѣлахъ ея не было иконостаса, и потому она казалась однопрестольной. Главный престоль—восьмиугольный, а престолы предѣльные оказались примкнутыми къ стѣнамъ, такъ что кругомъ ихъ нельзя было ходить. Когда послы пришли въ церковь, въ которой находился и царь Теймуразъ съ своимъ семействомъ и азнаурами, архіепископъ уже стоялъ среди церкви на коврѣ, а остальные служащіе, которыми уже проскомидія была совершена, находились въ алтарѣ. Выйдя оттуда, они облачили архіепископа въ святительскія одежды, подпоясали его простымъ поясомъ. Затѣмъ изъ алтаря принесены были крестъ деревянный рѣзной греческой работы, и зажженная тройная свѣча. Архіепископъ, взявъ ихъ въ правую руку, всталъ около алтаря, „поднялъ руки и персты растопырилъ“ и обращался на всѣ четыре стороны, „будто осѣнялъ обѣими руками“. Возвратившись на свое мѣсто, онъ, вмѣстѣ съ стоявшими на правомъ клиросѣ двумя епископами и однимъ мірскимъ человѣкомъ, пѣлъ „долго, мало не маѣ времени“, послѣ чего былъ совершенъ отпускъ, и началась уже собственно литургія. Московскій архимандритъ Іосифъ занесъ въ свой статейный списокъ не мало замѣчаній относительно ея совершенія въ грузинской церкви. Онъ говоритъ, напр., что архіепископъ „входу и молитвъ архіерейскихъ не говорилъ и не дѣйствовалъ и книга у него въ рукахъ не бывала“, что архіепископъ во время малаго входа дѣловалъ евангеліе въ верхній край, а не въ подножіе распятія Христова; относительно чтенія евангелія замѣчаетъ, что діаконъ держалъ оное въ лѣвой рукѣ, а читалъ его по простой книгѣ, по которой ранѣ читали апостоль, и, прочтя, отдалъ ее мужику“, а евангеліе подаль архіепископу; во время великаго входа архіепископъ, принявъ дискосъ и чашу, поставилъ ихъ на престоль, „не показавъ на церковь“; послѣ него „не затворили царскихъ дверей завѣсою“, такъ что всѣ люди видятъ, „какъ совершаютъ тайную жертву“; по воугласѣ діакона: „возлюбимъ другъ друга, да единомыслиемъ

исповѣмы“—не бываетъ между служащими цѣлованія въ уста, вмѣсто чего „они другъ съ другомъ головами съ обѣихъ сторонъ стыкаются“; при произнесеніи словъ: „примите, ядите“—архіепископъ, вмѣсто того, чтобы показать на агнецъ „двѣма персты“,—„поводить надъ дискомомъ всею рукою, длань вверхъ держа“; относительно дальнѣйшихъ дѣйствій до причащенія Св. Таинъ онъ замѣчаетъ, что они „кабы походили на службу“.—По окончаніи литургіи, послы приглашены были царемъ Теймуразомъ на обѣдъ, котораго имъ пришлось подождать не малое время, пока повара принесли и поставили заразъ все приготовленное къ обѣду. Одинъ изъ грузинскихъ священниковъ прочиталъ „Отче нашъ“, а архіепископъ, „сидя, руку мало приподнявъ и, персты растопыря, показалъ тѣмъ дѣломъ, кабы благословилъ есть“. Послѣ обѣда послы возвратились домой, а 11 сентября присутствовали на обѣдѣ у грузинскаго архіепископа, за которымъ завязалась не лишняя интереса бесѣда русскаго архимандрита Іосифа съ верховнымъ предстоятелемъ грузинской церкви. Архіепископъ сказалъ, что русскіе видѣли ихъ, грузинъ, службу, а теперь они должны показать имъ, какъ служить въ Россіи. Архимандритъ Іосифъ попросилъ предѣль, въ которомъ русское духовенство, предварительно освятить его, и будетъ служить. Изъ дальнѣйшаго разговора выяснилось, что въ Грузіи теперь церкви стоятъ безъ крестовъ, алтари съ церковью не разгорожены; царскихъ дверей нигдѣ нѣтъ; хотя и есть завѣса, но грузинское духовенство ею не пользуется, такъ что всѣ присутствующіе видятъ совершеніе таинства. А какая же послѣ того тайна, если она всемъ явна? И ребята входятъ въ алтарь въ однихъ зипунишкахъ черезъ царскія двери... Бесѣду эту прекратилъ самъ архіепископъ, сказавъ: „мы съ вами о вѣрѣ не будемъ спорить“. Черезъ недѣлю послѣ этого, а именно 18 сентября, русское духовенство совершило богослуженіе въ присутствіи царя Теймураза, его семьи и свиты. Русское богослуженіе очень понравилось царю Теймуразу. У словъ нашихъ было слишкомъ много свободнаго времени, которое они посвящали наблюденію за совершеніемъ церковныхъ службъ въ Грузіи. Описывая службу, бывшую 8 февраля 1639 года въ одной сельской церкви, архимандритъ Іосифъ говоритъ, что пришелъ понъ, а за нимъ „малець“ принесъ кошель, откуда понъ и вынулъ всю церковную утварь. На престолѣ постелилъ платокъ, поставилъ на немъ деревянные сосуды, безъ креста и другихъ священныхъ изображеній; вмѣсто звѣздицы, слѣпилъ двѣ свѣчки, перегнувъ ихъ, поставилъ на дискосъ, и совершалъ проскомидію „въ одномъ чекменѣ“, надѣвъ ризы только тогда, когда началъ литургію. Во время литургіи пѣлъ самъ понъ—„иное толсто добрѣ, иное тонкимъ голосомъ“; по окончаніи обѣдни, „малець“ собралъ всѣ сосуды съ престола и, положивъ въ кошель, унесъ.

Свящ. Н. Покровскій.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Изъ иноепархіальной жизни.

Величавая картина современнаго русскаго освободительнаго движенія отъбъачается одной рѣзко замѣтной чертой. Въ то время, какъ русское мыслящее общество, за немногими исключеніями, поднялось и всколыхнулось могучей волной, въ этотъ моментъ великаго народнаго подъема одно наше духовенство молчить, отгородивши себя отъ великаго общественнаго дѣла какъ бы китайской стѣной полнаго равнодушія. Оно мало принимаетъ участія въ созиданіи новаго зданія народнаго благополучія. Исключеніемъ являются единичные примѣры немногихъ свѣтлыхъ личностей. Но, вѣдь, это — яркія искорки, отдѣльные свѣтлые лучи, а потому въ счетъ идти не могутъ. Что же касается общей массы духовенства, то оно какъ-то странно и обидно продолжаетъ быть инертнымъ, неподвижнымъ зрителемъ совершающагося. Особой неподвижностью отличается наше сельское духовенство. Занесенное снѣгами сыпучими, отдѣленное лѣсами дремучими отъ пульса общественной жизни, оно какъ бы застыло въ архаическихъ формахъ своего быта. Оно зажимаетъ уши отъ надобѣливаго шума проснувшейся жизни, недоумѣвая и не понимая: чего же это люди хотятъ? о чемъ хлопочутъ? Не желая спуститься до руководства низменными земными интересами обездоленныхъ и униженныхъ, пастыри попрежнему учатъ, что нищета происходитъ отъ лѣни и нерадивости, а если и посылается помимо этихъ причинъ, такъ исключительно для испытанія и очищенія. Попрежнему духовенство вѣрить, что панацеей такого зла, какъ обнищаніе деревни, могутъ служить средства, подобныя попечительствамъ, богадѣльнямъ, обществамъ трезвости и проч., не желая взглянуть на дѣло шире и глубже. И вотъ результаты такого жизнепониманія, такого отношенія къ окружающимъ явленіямъ и насущнымъ, неотложнымъ вопросамъ сѣрой, будничной жизни начинаютъ сказываться. Духовенство съ ужасомъ видитъ, что его вѣковой, раньше незыблемый престижъ падаетъ. Народъ, прежде послушный и кроткій, не узнаетъ своихъ прежнихъ руководителей. Онъ не хочетъ слѣдовать за ними, ищетъ себѣ новыхъ вождей. Въ огромныхъ размѣрахъ растетъ сектанство на религіозно-политической подкладкѣ. Широкими шагами идетъ социалистическая пропаганда, обѣщая создать царство Божіе на землѣ путемъ удовлетворенія и гармоническаго сочетанія запросовъ души и тѣла. Волнуется и мятется прежде спокойная деревня, и однимъ изъ признаковъ ея недовольства духовенствомъ являются ея попытки во многихъ русскихъ епархіяхъ сократить ассигновки на содержаніе сельскихъ причтовъ. (Влад. Еп. Вѣд. № 4-й). Такъ, на примѣръ, въ пяти селахъ Рязанской епархіи крестьяне постановили: 1) не платить въ консисторію полугодичныхъ взносовъ, доставляемыхъ чрезъ благочиннаго; 2) убавить попамъ плату за всѣ

требы на половину и 3) совершенно отменить доходныя статьи, доставляемыя духовенству натурой, т. е. хлѣбный сборъ и проч. Факты, предшествовавшіе этой забастовкѣ, таковы. Толпы народа, говорить священникъ, ходили, во главѣ съ фабричными, по улицамъ съ красными флагами, принуждая всѣхъ къ этой демонстраціи, „а меня прямо-таки схватили на руки и потащили на улицу безъ шапки и обуви на босу ногу. Конечно, я тотчасъ же ушелъ, но вслѣдъ кричали: долой поповъ! обманщики попы: общественные паразиты! хамы! и т. п.“ У одного священника чуть не задушили работника шарфомъ и столкнули сына съ крыльца. Почему это такъ выражается отношеніе къ священнику? А вотъ почему, говорить тотъ-же священникъ: „грубая историческая ошибка правящихъ сферъ и лицъ, прикосновенныхъ къ этому дѣлу, заключалась въ томъ, что бытъ духовенства обосновывали на началахъ апостольскихъ временъ, какъ будто все еще продолжается апостольскій вѣкъ, а въ сердцахъ православныхъ все еще живетъ апостольскій духъ!.. Всѣ должностныя лица преспокойно получаютъ жалованье, да плюсъ прилагательныя, а ты батюшка (наипаче сельскій) сочтись съ мужикомъ; что тамъ у него въ мошнѣ есть? или съ старой бабой, которая берегла гривенникъ на соль, да и съ тѣмъ разстаться надо для хамовъ... Да, всѣмъ объявлена воля, а попамъ оставлена кабала двухъ видовъ: духовная и матеріальная. Духовная та, что мы принижены, задавлены сверху и осмѣяны снизу; матеріальная — *„никогда мы еще не пѣли не поперечною альба“*. Знаютъ этотъ фактъ всѣ, но молчатъ (Рязан. Еп. Вѣд. 1906 г. № 1). Въ Шенкурское благочиніе, Архангельской губерніи, какъ объ этомъ сообщаютъ мѣстныя епархіальныя вѣдомости (Арх. Еп. В. № 2), постушили копіи съ общественныхъ приговоровъ, въ которыхъ крестьяне высказываютъ слѣдующія пожеланія: 1) чтобы церковныхъ денегъ не представлять въ консисторію и 2), чтобы священники не произносили проповѣдей политическаго характера. Словомъ, почти во всѣхъ російскихъ епархіяхъ, да и у насъ, на Кавказѣ, духовныя дѣти встали съ единомудіемъ, достойнымъ лучшей участи, противъ своихъ духовныхъ отцовъ и руководителей, обездоленныхъ и безъ того по большей части въ своей подчасъ безотраднѣйшей жизни. Ужасное положеніе! Какъ видите, потокъ общественнаго развитія на всемъ необъятномъ пространствѣ Россіи уклоняется по новому руслу, и духовенство, закованное въ броню устарѣлыхъ формулъ, рискуетъ остаться далеко въ сторонѣ. Почему же это такъ? Что за причина вызвала надвигающуюся грозную тучу? Отвѣтъ ясенъ. Бытъ вождемъ можетъ лишь тотъ, кто идетъ навстрѣчу назрѣвшимъ общественнымъ потребностямъ, властно му голосу жизни. Вождемъ въ состояніи быть только тотъ, кто, сознавая необходимость общественнаго движенія впередъ, всѣ силы употребляетъ для усиленія этого движенія, а не стоитъ равнодушно въ сторонѣ, не цѣпляется,—что

еще хуже и безнадежнее, — за побѣдную народную колесницу; пытаюсь остано-
 вить обернуть назадъ ея торжественное шествіе. Духовенство въ настоящій мо-
 ментъ такими данными, какъ вождь, не обладаетъ. Въ этомъ надобно сознать-
 ся. Если принять во вниманіе его довольно высокій, по крайней мѣрѣ номиналь-
 но, уровень культурности, то мы являемся свидѣтелями довольно страннаго
 зрѣлища. Многочисленное сословіе, обладающее недюжинными умственными и
 нравственными силами, не лишившееся еще въ большинствѣ случаевъ своего
 обаянія и авторитета, уклоняется отъ неотложной созидательной работы насто-
 ящаго историческаго момента.

Вотъ теперь всюду идетъ лихорадочная, снѣжная подготовка къ первому
 торжественному экзамену зрѣлости для русскаго народа, къ первому созыву
 Государственной Думы. Здѣсь-то особенно цѣнна и дорога была бы культурная
 работа духовенства. Здѣсь для священника открывається широкая перспектива
 дѣятельности и какъ пастыря—печальника о нуждахъ пасомыхъ и какъ граж-
 данина, честно выполняющаго свой долгъ передъ родиной (Влад. Еп. В. № 4).
 „Теперь настало время предвыборной работы, начинается предвыборная агита-
 ція, и всѣмъ намъ, получившимъ избирательное право, необходимо серьезно по-
 думать о наилучшемъ использованіи этого права, чтобы избрать въ члены Ду-
 мы дѣйствительно лучшихъ людей... Необходимо подумать объ этомъ пастырямъ
 церкви не только для себя, для использованія своего права, но и для своихъ пасо-
 мыхъ, для коихъ не лишніи будутъ пастырскія руководственныя наставленія.
 Духовенству сначала нужно будетъ избрать изъ своей среды уполномоченныхъ
 для участія въ сѣздахъ уѣздныхъ землевладѣльцевъ, вмѣстѣ съ ними они и бу-
 дутъ уже выбирать выборщиковъ въ губернское избирательное собраніе. Отъ
 этихъ выборщиковъ будетъ зависѣть уже составъ членовъ Государственной Ду-
 мы... Каковы же должны быть эти выборщики? Отвѣтъ на этотъ вопросъ, намъ
 кажется, краткій и ясный: въ выборщики должны попасть люди прежде всего
 честные, которые не принесутъ въ жертву личнымъ интересамъ общее благо,
 а затѣмъ они должны быть сторонниками реформъ русскаго государственной и
 общественной жизни, ибо едва-ли кто станетъ отрицать нынѣ необходимость
 этихъ реформъ, когда самый созывъ Думы наглядно говоритъ объ этой необхо-
 димости. Таковы же должны быть и члены Государственной Думы, отъ кото-
 рой будетъ зависѣть успокоеніе и обновленіе Россіи. Не будемъ же забывать о
 предоставленныхъ намъ нынѣ правахъ и пренебрегать вытекающими изъ этихъ
 правъ обязанностями“. (Влад. Еп. Вѣд. № 1) Время близко. Скоро позовутъ
 насъ къ избирательной урнѣ, чтобы подать свой голосъ за того или иного вы-
 борщика или даже члена Думы. Нужно подходить къ этой урнѣ съ определен-
 ными взглядами, и, чтобы обезпечить себѣ какой-нибудь успѣхъ, нужно подхо-

дять такъ или иначе сговорившись, сорганизовавшись. А въ духовенствѣ этого мало замѣтно. Его положеніе въ будущемъ во мѣгомъ будетъ зависѣть отъ направленія дѣятельности Думы, отъ того или иного ея состава, и оно пользуясь предоставленными ему правами, воздѣйствуя, по мѣрѣ возможности на паству, могло бы оказать извѣстное вліяніе на выборы. Но для этого нужно объединеніе, нужна организація, нужна энергичная дѣятельность. А у насъ этого-то и не видно. Нѣтъ организаціи по епархіямъ, нѣтъ обще-русскаго объединенія, разныя епархіи направляются *въ разныя стороны*, а чаще всего какъ-то *безучастны* къ новымъ своимъ правамъ и обязанностямъ, къ новымъ условіямъ жизни... (Влад. Еп. В. № 2). Чтобы не бытъ голословными, укажемъ на факты: „Мы—(кіевскіе) пастыри—признаемъ освободительное движеніе, привѣтствуемъ свободы, возвѣщенные Императоромъ, но отворачиваемся отъ „героевъ Одессы, Севастополя, Москвы“, отъ революціонеровъ, идущихъ съ бомбами, пулеметами, при свѣтѣ зари вступившихъ въ кровопролитную братоубійственную войну. На знамени освободительнаго движенія написаны начала чисто христіанскія, которымъ пастырство не можетъ не сочувствовать. Но, къ сожалѣнію, освободительное движеніе приняло направленіе не надлежащее и потому выразилось въ такихъ формахъ и явленіяхъ, которымъ мы никакъ не можемъ сочувствовать“ (Кіев. Е. В. № 52 и № 1). Духовенство Θεодосійскаго округа, Таврической епархіи, отзываясь на Высочайшій манифестъ 17-го октября 1905 года, обратилось къ своему епископу чрезъ благочиннаго съ просьбою разрѣшить созывъ окружнаго съѣзда для обсужденія вопросовъ, 1) возникающихъ и могущихъ возникнуть при примѣненіи возвѣщенныхъ началъ вѣротерпимости, объ отношеніи къ раскольникамъ и сектантамъ, 2) *объ отношеніи къ современному освободительному движенію*, 3) объ участіи духовенства въ предстоящихъ выборахъ дупутатовъ, 4) *объ отношеніи къ различнымъ политическимъ партіямъ*, 5) о приходскихъ собраніяхъ и выработкѣ правилъ для обще приходскихъ собраній и церковно-приходскихъ совѣтовъ, 6) о дѣятельности будущихъ церковныхъ совѣтовъ, 7) о положеніи духовенства и способахъ улучшенія его содержанія, 8) по вопросамъ мѣстной церковной практики и 9) призрѣнія вдовъ и сиротъ, проживающихъ въ округѣ. На рапортѣ благочиннаго послѣдовала слѣдующая резолюція преосвященнаго Алексія: „Богъ благословитъ Θεодосійскій окружный съѣздъ духовенства своею благодатію къ славѣ Божіей и созиданію Церкви Христовой. Программа вопросовъ мною одобряется, кромѣ п. п. 2 и 4. *Достаточно уже того, что духовенство Ялтинскаго благочинія приняло участіе въ освободительномъ движеніи, привѣтствовало его, находя его согласнымъ съ законами Божескими, и человеческими*... Духовенство Θεодосійское, я увѣренъ, знаетъ, что освободительное движеніе руссiйское

Божія (Тим. III, 2) петиціи нѣкоторыхъ лицъ изъ духовенства о доволеніи вторичнаго брака для священнослужителей; 5) *воздерживаться отъ политической партійности и оставаться въ кругу нашего служенія*, но при всемъ безпристрастіи къ политическимъ колебаніямъ особенно стоятъ на стражѣ православія по долгу пастырей и во имя того же долга предупреждать въ приходахъ политическія колебанія и общественныя нестроенія разъясненіемъ несостоятельности современныхъ волненій предъ судомъ слова Божія.—Между тѣмъ, съѣздъ духовенства XI округа, той же епархіи, прежде всего трактовалъ вопросъ объ отношеніи священника къ современнымъ явленіямъ общественно-экономическимъ и призналъ „долгомъ“ пастырей *принять ближайшее участіе въ настоящемъ движеніи*, въ духѣ любви, съ словомъ убѣжденія и успокоенія идти на помощь и сходки, на сборища и толпу. Для предупрежденія могущихъ возникнуть безпорядковъ изъ-за земли священникъ долженъ заранѣе знакомить прихожанъ съ этимъ вопросомъ, освѣщая его съ точки зрѣнія Св. Писанія и успокоивая крестьянъ надеждой на скорое и желательное разрѣшеніе этого вопроса народными представителями въ Государственной Думѣ.

С. Н. П.

Разныя извѣстія и замѣтки.

Убийство священника революціонерами. Въ Алупкѣ 28 декабря 1905 года погибъ трагическою смертію въ своей квартирѣ священникъ Владиміръ Троеспольскій. Отецъ Владиміръ былъ достойнѣйшій пастырь, по призванію и убѣженію, перешель на эту службу изъ военной службы, предварительно кончивъ курсъ семинаріи. Онъ высоко держалъ въ Алупкѣ знамя православія и русской народности; его постоянныя проповѣди, полныя высокаго патріотизма, не по сердцу были социаль-революціонерамъ. Присылали ему угрожающія письма съ требованіемъ прекратить свои проповѣди. Но о. Владиміръ безбоязненно и самоотверженно продолжалъ свою пастырскую дѣятельность. Къ нему посланы были наемныя убійцы. Ворвавшись въ квартиру, они бросились къ о. Владиміру и на глазахъ жены и пятерыхъ дѣтей нанесли ему кинжаломъ смертельныя раны, отъ которыхъ онъ скончался. Жена его съ пятью дѣтьми осталась безъ всякихъ средствъ къ жизни. Убійцы схвачены въ Севастополѣ и указали, кто ихъ нанималъ.

(День).

Статистическія данныя о церковныхъ школахъ. Общее число церковныхъ школъ къ 1 января 1905 г. было 43,374, изъ нихъ 599 двухклассныхъ, 24,559 одноклассныхъ церковно приходскихъ и 18,246 школъ грамоты. Учащихся въ сихъ школахъ состояло 1.899,140, въ томъ числѣ 1.324,427 мальчиковъ и

574,713 дѣвочекъ. Собственныя зданія для своего помѣщенія имѣли 26,465 школъ, т. е. больше половины общаго числа церковныхъ школъ. Число учащихся лицъ въ церковныхъ школахъ было 49,577, изъ нихъ 399 священниковъ, 3,093 діакона, 2,208 псаломщиковъ, а остальные учащіе—свѣтскія лица—учителей 24,571 и учительницъ 19,310. По своему образовательному цензу учащіе въ церковныхъ школахъ лица распадаются на слѣдующія группы: получившихъ высшее или среднее образованіе было 10 859, имѣющихъ свидѣтельство на званіе учителя церковно-приходской школы—7,032, со свидѣтельствомъ на званіе учителя начальной школы 5,731, со свидѣтельствомъ на званіе учителя школы грамоты 6,028 и неимѣющихъ никакого свидѣтельства 14,200. Лица послѣднихъ двухъ группъ являются большею частью учителями школъ грамоты. На содержаніе церковныхъ школъ въ 1904 году поступило 6.317,742 руб. изъ мѣстныхъ источниковъ (отъ церквей, волостныхъ и сельскихъ обществъ, монастырей, земствъ, городовъ, приходскихъ попечительствъ и другихъ общественныхъ учрежденій и частныхъ лицъ), 7.414,564 р. изъ Государственнаго казначейства и 821,287 р. изъ суммъ губернскаго земскаго сбора, всего 14.553,593 рубля, изъ нихъ израсходовано 14.388,004 рубля.

По числу церковныхъ школъ *первое* мѣсто занимаетъ *Кіевская* епархія—1,842 школы при 113,103 учащихся, затѣмъ идутъ епархіи—Подольская—1,754 школы при 90,337 учащихся, Могилевская—1,591 школа при 59,569 учащихся, Волынская—1,468 школъ при 67,236 учащихся, Минская—1,456 школъ при 47,000 уч., Самарская—1,265 шк. при 57,828 уч., Тульская—1,222 шк. при 48,820 уч., Полтавская—1,178 шк. при 57,296 уч., Тамбовская—1,175 шк. при 57,038 уч., Гродненская—1,133 шк. при 37,740 уч., Саратовская—1,017 шк. при 48,435 уч. *Наименьшее* число церковныхъ школъ было въ епархіяхъ: Владивостокской—81 шк. съ 3,291 уч., Благовѣщенской—78 шк. съ 3,915 уч., Якутской—63 шк. съ 1,074 уч. и Туркестанской—51 шк. съ 2,415 уч. Кромѣ начальныхъ церковныхъ школъ, въ духовномъ вѣдомствѣ имѣются еще школы *учительскія*. Такихъ школъ въ настоящее время 17 церковно-учительскихъ и 421 второкласныхъ. Содержатся эти школы почти исключительно на средства казны. На содержаніе каждой церковно-учительской школы, по Высочайше утвержденному 1 апрѣля 1902 года штату, положено 10,000 руб., а второкласной—3,000 рублей.

(„Колоколъ“).

Къ вопросу объ автокефальности грузинской церкви. Въ «Нов. Вр.» въ статьѣ В. Прокофьева «Автокефальность грузинской церкви» авторъ, передавая сущность двухъ проектовъ о переустройствѣ грузинской церкви и называя второй проектъ, который предполагается установить на Кавказѣ епархіи и русскія и грузинскія, „болѣе цѣлесообразнымъ“, говорить: „Есть на Кавказѣ богатая

казачья область Кубанская, не имѣющая своего епископа. Казаки этимъ даже обижены. Они давно давали и деньги на содержаніи іерарха, и домъ архіерейскій обѣщали выстроить, но въ Петербургѣ, въ Синодѣ, этому дѣлу не давали движенія. Вотъ проектъ и находить, что теперь самое время въ Екатеринодарѣ учредить русскую областную митрополию и къ ея вѣдѣнію причислить губернію Черноморскую и Новый Аѳонъ (монастырь),—мѣста, заселенныя русскими, и затѣмъ имѣть русскихъ епископовъ во Владикавказѣ, Батумѣ, Карсѣ и Баку, гдѣ православное населеніе тоже преимущественно или русское, или греческое (Батумъ, Карсъ). Въ Закавказьѣ же—Тифлисъ (Грузія), Кутаисѣ (Имеретія), Поти (Мингрелія)—учредить самостоятельныя грузинскія кафедръ, причислить къ нимъ и Елисаветпольскую губернію, а Сухумъ (кромя Новаго Аѳона) отнести къ грузинской епархіи. Въ Тифлисъ оставить экзарха; это удовлетворитъ вообще самолюбіе грузинъ, и грузинское духовенство получитъ движеніе въ епископской чести. Каждый епископъ по проекту управляется самостоятельно, имѣетъ свою консисторію и самъ сносится съ Синодомъ. Для объединенія же духовенства русскаго и грузинскаго должно ежегодно собираться русскимъ и грузинскимъ іерархамъ на съѣзды по вопросамъ чисто духовнымъ и миссіонерскимъ, подъ предсѣдательствомъ русскаго митрополита. Такимъ образомъ будетъ данъ толчекъ дѣятельности духовенства на всемъ Кавказѣ и устраненъ насколько возможно антогонизмъ между русскимъ и грузинскимъ духовенствомъ (при условіи, что грузины будутъ тоже получать жалованье изъ казначейства); а устройство приходовъ, выборное духовенство, о желательности котораго такъ громко заявляютъ грузины, — это все можно имъ предоставить, это все дѣла домашнія, мѣстной церкви“.

(„Кавказъ“).

Автономная церковь. Выработанный Св. Синодомъ проектъ автономнаго управленія православной церкви въ Финляндіи былъ разосланъ на заключеніе епархіальныхъ архіереевъ, которые въ настоящее время прислали по этому вопросу свои отзывы, изложенные въ благопріятномъ смыслѣ. Одновременно съ автономіей православной церкви, департаментъ духовныхъ дѣлъ переслалъ на одобреніе въ Римъ проектъ объ учрежденіи въ Финляндіи же самостоятельной римско-католической епископской кафедръ, съ отдѣленіемъ ея отъ петербургской епархіи. По вопросу о православной автономной церкви Св. Синодъ пришелъ къ заключенію, что проектъ этотъ долженъ быть рассмотрѣнъ всероссійскимъ духовнымъ соборомъ.

(„Слово“).

Отъ редакціи.

На 20 строкѣ 21 стр. № 4 обнаруженъ пропускъ словъ: „противъ права другого“—между словами „одного народа“ и „быть“.

ქართული განყოფილება

შენიშვნა ტფილისის სამღვდელთა კრების 1905 წ. 12 დეკემბრის
განაჩინის გამო. *)

4) აძლევს მრევლს საშუალებას ჯეროვნად დაათვალოს პირადი ღირსებანი კრებულის ამა თუ იმ წევრისა. არა მგონია, რომ ვინმე გაკადნიერდეს და სთქვას, რომ მრევლს არ შეუძლიან გაარჩიოს იგი და კარგია; მაშ რატომ სამღვდელოებამ არ უნდა შეუწყოს ხელი, რომ თვით მრევლმა დაათვალოს თავის კრებულის წევრთა ღირსებანი?! მართლაც, თუ ერთს სამრევლოს ძალიან უყვარს თავისი დეკანოზი ნესტორი წყნარი ხასიათისა, ტკბილი საუბრის, რიგიანი წირვა-ლოცვისა და მრევლის საჭიროებათა თავის დროზედ დაკმაყოფილებისათვის, ხოლო მეორეს მთავარ-ღიაკონი ნიკოლოზი კვერქსების გარკვევით გამოთქმისა და სახარების აზრინათ და კილოზედ კითხვისათვის, და მესამეს მედავითნე გიორგი კარგი გალობისა და მკაფიოდ კითხვისათვის,—და თავის მათდამი პატივისცემას გამოხატავს არა მარტო ლითონის სიტყვით, არამედ ნივთიერის ნიშნებითაც,—ვის აქვს უფლება, რომ მორწმუნეთა ამგვარ სურვილს გადაეღობოს წინ? მგონია, რომ ამის უფლება არავის არ აქვს და, მაშასადამე, თუ რომლისამე წესის შესრულების შემდეგ მამა დ. ნესტორი დაასაჩუქრეს უკეთესად, ვინემ ამ გვარ შემთხვევაში ასაჩუქრებდნენ მის წინამოადგილეს, ან კიდევ მამა ნიკოლოზს და გიორგი მედავითნეს მისცეს მეტი, ვინემ თვით მათ წინამძღვარს,—ეს არავისთვის არ უნდა იყოს არც საწყენი და არც გასაკვირველი. ამისთვის ვერც მ. ნესტორის მედავითნე და ვერც მ. ნიკოლოზის ზე მედავითნე გიორგის წინამძღვრები ვერ მოსთხოვენ მათ, რომ თქვენ მიერ დამსახურებული პატივისცემის ნაყოფი ჩვენც გავგიზიარეთო. მე რომ უხეირო და ზარმაცი ვიყო,—ჩემი მედავითნის რა ბრალია?! თუ შინდა, რომ მეც დავიმსახურო სამრევლოში ისეთივე პატივისცემა, როგორც დაუმსახურებია ჩემს თანამშრომელს, საჭიროა ვიზრუნო ჩემის მოვალეობის ჯეროვნად შესწავლისა და აღსრულებისათვის და ამ საშუალებით მოვიგო ხალხის გული და არა ვქექო ჩემი თანამოსამსა-

*) იხილე „სახულიერო მოამბე“ № 4. 1906 წლ.

ხურის ჯიბე. წინააღმდეგი ჩემი საქციელი იქნება მითვისება სხვისი შრომისა, პირადი ღირსებისა და მისდამი პატივისცემისა ⁴⁾.

5. შეამცირებს მაინც, თუ არ მოსპობს სრულებით, მღვდელთა და მღვდელთნეთა შორის ატეხილს საჩივრებს. უმეტესი ნაწილი საჩივრისა, რომლის რიცხვი ფრიალ დიდია და რომლითაც სასვეთა ექსარხოსის და სინოდის კანტორის კანცელარები, შეეხება მღვდლის და მღვდელთნეს შორის სამშო შემოსავლის განაწილებას. მღვდელი სჩივის: ივანეს შეილის მონათვლის დროს მღვდელთნეს მისცეს ერთი აბაზი, ხოლო მან გამოაჩინა სამი შაურია, მღვდელთნე კი უპასუხებს: ეგ ტყუილია, მე, მართლა სამი შაური მომცეს, მაგრამ მღვდელს კი მანეთი მისცესო, ხოლო მაგან გამოაჩინა სამი აბაზია“. საკვირველი ის არის, რომ ამ საჩივრებში მღვდელი აღგენს დაწვრილებით სიას მღვდელთნეს ანაღებისას, ხოლო მღვდელთნე მღვდლისას! ინიშნება გამოძიება, მაგრამ რა ქნას გამოძიებელმა, როგორ გაიგოს სიმართლე? უნდა წავიდეს და ჩამოიაროს ოცი, — ორმოცი, ასი ოჯახი? შევეცადე ერთი გამოძიების დროს მეკითხა რამდენისამესთვის, მაგრამ პასუხად მივიღე: ჯერ ერთი, რომ ვის რამდენი მივეცი, ჩემი სინდისის საქმეაო, და მეორეც კიდევ ისა, რომ მაგვარი გამოძიებით თქვენ საბოლოოდ გაუტყებთ სახელს მომხივან-მოპასუხესო. შევისმინე ეს დარიგება, დამრიგებელს მადლობა გადაუხადე და მოვახსენე სადაც ჯერ იყო, მაგრამ რა გამოვიდა?! „საქმე“ დამიბრუნეს და ესლაც შინ მიძვეს!.. დარწმუნებული ვართ, რომ ამ გვარი საჩივარი აღარ იქნებოდა, — რომ მღვდელი სჯერდებოდეს მის მიერ ანაღებს, ხოლო მღვდელთნე კიდევ თავის გასამრჯელოს. მაშასადამე, ჩვენი პაზრის განხორციელება კრებულის წევრთა შორის საჩივრებსაც მოსპობს და მშვიდობასა და ძმობასაც დაამყარებს.

6. შეესაბამება თვით მთავარდიაკონ-მღვდელთნეთა სურვილსაც. „ცნობის ფურცლის“ მე-2988 ნომერში „ტფილისის მთავრები და დიაკვნები“ აქვეყნებენ რა 12 დეკემბრის ტფილისის სამღვდლოების განაჩენს, აცხადებენ: „ზოგიერთი ჯიუტი მღვდელი შეიძლება არ დაემორჩილოს ამ დადგენილებას და ამ შემთხვევაში მათ მრევლსა ვთხოვთ უმორჩილესად ზედმოქმედება იქონიონ

⁴⁾ ვიცო იტყვიან ზოგიერთები: მაშ ძმობა, ერთობა აღარ უნდა იყოს კრებულში? მას შემდეგ, რაც მთავარდიაკონთა და მღვდელთნეთ შეადგინეს ცალკე ორგანიზაცია, (Духов. Вѣстн. № 23-24), საქვეყნოდ გამოაცხადეს, რომ მღვდლები გვეყვლეფავენო, (ცნობის ფურცლის № 2966), მღვდლების დაუკითხავად აირჩიეს ცალკე სამსჯავრო, რომელზეც უნდა განიხილოს მღვდლებზედ შეტანილი საჩივრები (ცნ. ფურც. № 2988), ცხადათ სჩანს, რომ მღვდელთნეთ და მთავარდიაკონთ ძმობაზედ მღვდელებთან ლაპარაკი მეტად მიაჩნიათ და ამის გამო მათთან ლაპარაკი შეიძლება მართლა უფლებზედ. ამით ის არ მინდა ვსთქვა, რომ ალაგალაკ კრებულის წევრთა შორის ძმობა ან არ ყოფილიყოს, ან კიდევ შემდეგ მოისპოს: ამ გვარი ახრი ღმერთმა გვაშოროს!

მღვდელზეო“. აქედან ცხადათ სჩანს, რომ მღვდელი „მთავართა და დიაკონთა“ აზრით უნდა დაემორჩილოს მრევლის განაჩენს, ხოლო უკანასკნელმა უნდა თვალყური ადევნოს მღვდელს, რომ არ გამოიჩინოს საძმო შემოსავლის განაწილების დროს ჯიუჯობა... რომ მღვდლები მრევლის ზნობრივ კონტროლის ქვეშ იყვნენ, — ამის წინააღმდეგი არც ჩვენ ვართ, მაგრამ სამართალი მოითხოვს, რომ ამგვარ კონტროლის ქვეშ იყვნენ თვით დიაკონ-მედავითნენიც ძალიან კარგი იქნება, — რომ მრევლმა ერთნაირად ადევნოს თვალყური მღვდელსაც და მედავითნესაც, რომ მათ არ გამოიჩინონ, ჯიუტობის გარდა, თვითნებობა, დაუდევრობა და უზრდველობა, და თუ ან ერთს, ან მეორეს შეამჩნიოს აღნიშნულნი ან კიდევ სხვა ნაკლულევანებანი, — დასდოს მათს საქციელს მსჯავრი; და ეს მსჯავრი გამოხატოს არა მღვდლის ჯიბეში ხელის ფათურით, არამედ მღვდლისა და მედავითნეს შორის საჩუქრის განაწილებით, მათ პირად ღირსებათა მიხედვით. დარწმუნებული ვართ, რომ ამ გვარი მსჯავრის დადება მრევლსაც უფრო შეეფერება და მოეხერხება და კრებულის წევრთათვისაც უფრო საგრძნობელი და სასარგებლო იქნება, ვინემ იმ დავალების ასრულება, რომელსაც უმოჩილესის თხოვნით აკისრებენ სამრევლოებს ტფილისის დიაკონ-მედავითნენი.

მაგრამ ქალაქში ამა თუ იმ ეკლესიის კრებულს ეპატიყება მღვდელ-მოქმედების შესასრულებლად არა თუ მარტო მისი მრევლი, არამედ სულ უცხო ვინმეც, რომელთაც ან არ ჰყავთ ქალაქში მოძღვარი, ან სულ ერთია მათთვის მოძღვარი და არამოძღვარი. ამ გვარ პირთ უნდათ მღვდელ-მოქმედების შემსრულებელი და ამა თუ იმ მღვდელმოქმედების შესრულებისათვის კრებულის ერთ-ერთს წევრს აძლევენ კრებულის სასარგებლოდ გადაჭრილ თანხას.

ამას გარდა, კიდევ არის ისეთი შემოსავალი, რომელიც ეკუთვნის მთელს კრებულს, განურჩევლად წევრთა რაოდენობისა და მათი პირადი ღირსებისა (შემოსავლიანი ქალაქების $\frac{1}{10}$, საორმოცო, წლის საწირავი, წერილით მოსული საპარაკლისო და სხ.).

აი სწორედ ეს შემოსავალი უნდა ჩაირიცხოს საძმოდ და გაიყოს ისე, როგორც გაანაწილა საძმო შემოსავალი ტფილისის სამღვდლოებამ 12 დეკემბერს.

ამ გვარადვე უნდა განაწილდეს ესრეთ წოდებული ჯამაგირიც, (თუ არ მოგვისპეს) იმის შემდეგ, როცა ან ჩამოგვერთმევა მეტრიკების და საქორწინო საბუთების („ობისკი“) წარმოება და სამხედრო ბეგრის გადახდის გამო მიწერ-მოწერა, ან და მათი წესიერად წარმოების პასუხის მგებელი იქნება პირდაპირ მედავითნე, და არა მღვდელი.

რაც შეეხება იმ ეკლესიათა კრებულს, სადაც რამდენიმე მღვდელი და მედავითნეა, — იქაც უნდა შემოღებულ იქმნას ამ გვარივე წეს-წყობილება,

ამ განსხვავებით, რომ მღვდლები ცალკე გამოარიგდებიან ურთიერთ შორის და მედვათნეები ცალკე. ეს მით უფრო მოსახერხებელია, რომ მედავითნეთ და დიაკონთ უკვე შეუდგენიათ ცალკე „ორგანიზაცია“ („სასულიერო მოამბე“ № 23—24), დაუწყესებიათ ცალკე სამ.ჯავრო, რომელსაც უნდა მიმართოს ხოლმე მედავითნემ საჩივრით მღვდლის „ჯიუტობის“ გამო („სწოების ფურცელი № 2988).

ამ რიგად, რასაც მღვდელსა და მედავითნეს აძლევენ საეკლესიო წესის შესრულების შემდეგ ცალ-ცალკე, ის უნდა შეადგენდეს მათ კერძო საკუთრებას, ხოლო ის ფული, რომელიც შედის კრებულს გაუნაწილებლად, საერთოდ, უნდა ჩაიწეროს საძმო დავთარში და გაიყოს ისე, როგორც გადაწყვიტა ტფილისის⁵⁾ სამღვდელოებამ 12 დეკემბერს 1905 წლისა.⁶⁾

მღ. კ. ცინცაძე.

მკლესია და პოლიტიკა. *)

II

სანამ წინა თავში დანაპირების აღსრულებას შევუდგებოდეთ, საჭიროდ ვრაცხთ მკითხველს მოვავალოთ, რაც უეჭველია მასაც კარგათ ეცოდინება, სახელდობრ ის, რომ ეკლესია შესდგება ორი უთანასწორო ნაწილისაგან: მორწმუნე-ერისგანთაგან და სამღვდელოებისაგან. პირველი შეადგენენ ეკლესიის უუდიდეს ნაწილს და საეკლესიო წყობილებას ემორჩილებიან მხოლოდ სარწმუნოებრივ და ზნეობრივის მხრივ; მაგრამ ამავე დროს იგინი მოქალაქენიც არიან, ე. ი. საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წევრთა რიცხვს ეკუთვნიან. ეკლესია მათ შეეხება მხოლოდ სარწმუნოებრივ და ზნეობრივის პრინციპის მხრივ და მიზნად არა აქვს შეეხოს მათ, როგორც წევრებს სახელმწიფოსას ანუ სხვა რომლისაზე პოლიტიკურ ორგანიზაციისას. მაშასადამე, ეკლესიის უუდიდეს ნაწილს, ერისგან — მორწმუნეებს, სრული უფლება

*) იხილე „სასულიერო მოამბე“ № 4. 1906 წლ.

5) ეს განაჩენი სავალდებულოა მარტო მათთვის, ვინც მას ზელი მოაწერა, და არა საქართველოს ყველა კუთხის სამღვდელოებისათვის.

6) ეს წერილი სხვათაშორის დამაწერიან შემდეგმა გარემოებამ: 12 დეკემბერს საძმო შემოსავლიდან $\frac{2}{5}$ მიცემაზედ პირველმა მე განვაცხადე „თანხმობა“ იმ იმედით, რომ მომცემდენ საშუალებას გამომერკვია, თუ რას ეწოდება საძმო შემოსავალი, მაგრამ იმედი გამიცრუდა... მიუხედავად ამისა, ზოგიერთა მღვდლებმა მისაყვედურეს... აჩქარებისათვის...

აქვს სოციალურ ეკონომიურსა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში გაეროს დრომელ პარტიასაც სურს, იმას მიემხროს; ეკლესია ამის წინააღმდეგ ვერავითარს ძალ-დატანებას ვერ იხმარს; ეს ყოველ მოქალაქის თვით-შეგნების საქმეა; ამ პრინციპის წინააღმდეგ ეკლესია ვერც წავა და არც სასურველია, რომ წავიდეს ¹⁾).

ამგვართ, როცა ეკლესიასა და პოლიკაზე ვლაპარაკობთ, წინდაწინვე უნდა ვიცოდეთ, რომ ეკლესიის უუდიდეს ნაწილს, სახელდობრ, ერისგან-წვევებს სრული უფლება აქვს პოლიტიკურის თვით-გამორკვევისა; მაშასადამე, აღძრული საკითხის გარკვევის დროს ჩვენ სახეში უნდა ვიყოლიოთ არა ე. უდიდესი ნაწილი ეკლესიისა, არამედ მისი უმცირესი ნაწილი, რომელიც ეკლესიაში სპეციალურს დანიშნულებას ასრულებს, განსაკუთრებული ალაგი უქირავს, ე. ი. სამღვდლოება ანუ საეკლესიო იერარქია, — და ამის

¹⁾ ვინც ჩვენში ზოგიერთ სოციალ-დემოკრატ-პროპაგანდისტის გალაშქრებას მოიგონებს სამღვდლოებისა და სარწმუნოების წინააღმდეგ, უტყვევლია, გაცუბით შემოგვეკითხება: ნუ თუ ქრისტეს ეკლესია თავის წვევებს სრულს ნებას უნდა აძლევდეს სოციალ-დემოკრატულსა და სხვა უკიდურეს პოლიტიკურ პარტიებსაც კი თავისუფლათ მიემხრონო? ნუ თუ ამგვარი მომთმენობა ეკლესიის მხრივ პირდაპირ დამღუპველი არ იქნება სარწმუნოებისთვის? ამას გარდა, სოციალ-დემოკრატების მატერიალისტური მოძღვრება ხომ პირდაპირ წინააღმდეგია ქრისტიანობრივი სარწმუნოებისა, კერძოდ მისი ორი ძირითადი დოღმებისა — პიროვნული ღვთაებისა და პირადულ საუკუნო ცხოვრებისა? მაშ უნუ თუ ეკლესია თავს საფრთხეში არ ჩაიგდებს, უკეთუ თავის წვევებს უფლებას მისცემს სოციალ-დემოკრატულ პარტიას შეუერთდენ, მისი პროგრამა და დისციპლინა შეითვისონო? — ამ ეჭვების დასაცხრობლად საჭიროდ ვრაცხთ აქვე მოვიყვანოთ ცნობილ სოციალ-დემოკრატის ძარლას ძაუციის აზრი ქრისტიანობრივ სარწმუნოებისა და სოციალ-დემოკრატულ პარტიის შესახებ. კაუციის აზრით, თუმცა ზემოაღნიშნული ორი დოღმატი თანამედროვე მეცნიერებასა და სოციალურ მოძღვრებასთან შეუთანხმებელია, მაგრამ ეს გარემოება მანც ხელს არ უშლის, რომ მოქალაქე „ერთსა და იმავე დროს მორწმუნე ქრისტიანიც იყოს და სოციალ დემოკრატიც, ე. ი. მონაწილეობას იღებდეს პროლეტარიატის კლასიურს ბძროლაში და ესწრაფებოდეს კლასთა მოსპობას“ (იხ. კ. კაუციის: „სოციალდემოკრატია და კათოლიკეთა ეკლესია. ნემეც. ნათარგმნი რუსულ ენაზე მოსკოვი 1906 წ. გვ. 4 და 16). მაგრამ ეკიდევ ცოტაა, — ამბობს იგივე კაუცი, — არც ერთი თანამედროვე საზოგადოებრივი მოძრაობა ისე ახლოს არა სდგას ძველ ქრისტიანობასთან, როგორც სოციალისტური მოძრაობა; იგინი ორივე პროლეტარულის ჩამომავლობისანი არიანო. (იქვე გვ. 16 სტრიქ. 6—9 ქვემოდა). — ერთი სიტყვით, უსაფუძვლოა ის შიში, ვითომც უკიდურეს სოციალურ პარტიებთან დაახლოება ეკლესიის წევრისაგან უსათუოთ ქრისტიანული სარწმუნოების უარყოფას მოითხოვდეს. — სოციალ-დემოკრატია ებრძვის ეკლესიას მხოლოდ მაშინ და მხოლოდ იქ, სადაც ეკლესია სოციალური ბატონობის იარაღადა გადაქცეული, როგორც ეს, მაგალითად, დღემდე ჩვენს სახელმწიფოში იყო. მაგრამ პრინციპილურათ სოციალ-დემოკრატია არამც თუ წინააღმდეგი არაა, პირიქით თავის მოვალეობად რაცხს სასტიკათ დაიცვას „სრული სარწმუნოებრივი თავისუფლება“ და სინიღისის ხელშეუხებლობა (იქვე, გვ. 88).

კვალობაზე ჩვენი საკითხიც ამნაირათ უნდა დავაყენოთ: **სამღვდელოება და პოლიტიკა** — როგორი ადგილი უნდა ეკიროს სამღვდელოებას (და არა საერთოთ ეკლესიას) ხალხის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მის სოციალურ და ეკონომიურ ურთიერთობათა ცვალებადობაში? უნდა ერეოდეს იგიც თუ არა ხალხის უფლებრივ და ეკონომიურ დამოკიდებულებათა სფერაში? და თუ უნდა ერეოდეს, სახელდობრ, რა სახით და რა ზომამდე უნდა აღწევდეს ეს ჩარევა?

თუ გვსურს ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხი მივიღოთ, საჭიროა სახეში ვიქონიოთ შემდეგი გარემოება:

სამღვდელოების პირდაპირი დანიშნულებაა ეკლესიის წევრთა სარწმუნოებრივ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებასა და მათს ზნეობრივს განვითარებაზე იზრუნოს; მაგრამ ვერაფერ ვერ უარყოფს, რომ ადამიანის ზნეობა, მისი შინაგანი მსოფლიო, მკიდროთ შეკავშირებულია მის უფლებრივსა და ქონებრივს მდგომარეობასთან, რომლისაგანაც პირველი ზშირათ იღებს თავის შინაარსსა და ამა თუ იმ მიმართულებას; კერძოთ, თანამედროვე საზოგადოებაში გაბატონებულია ერთი ძირითადი უკუღმართობა, სახელდობრ ეკონომიური უთანასწორობა კაპიტალისტური წარმოების სახით, რომელზედაც აშენებულია ყველა დანარჩენი უთანასწორობანი. ეს ძირითადი უკუღმართობა ჰბადებს ერთის მხრით უკიდურეს სიმდიდრეს, განუსაზღვრელს ბატონობასა და მზავრელობას; მეორე მხრით — უკიდურეს სიღარიბეს, უფლებრივს უმწეობას, შურსა და მტრობას. რა თქმა უნდა, სანამ აღნიშნულს უკუღმართობას ადამიანთა შორის ადგილი ექნება, ყოველად შეუძლებელია ეკლესიის წევრთა დიდი უმრავლესობა ზნეობრივი განვითარების ნორმალურს გზაზე შესდგეს, ზნეობრივი სრულ-ყოფისაკენ თვალსაჩინო ნაბიჯი წარსდგას. ეს კარგათ ჰქონდათ შეგნებული პირველს ქრისტიანებს, როცა ყოველ თავისს წევრს ვალად უდებდენ — კერძო საკუთრებაზე უარი ეთქვა და მთელი თავისი მონაგები ეკლესიისა და ღარიბ-გლახაკთა სასარგებლოთ გადაედო (შეად. მათესი, თ. XIX, მუხლ. 21—24; საქმე მოციქ. V, მუხლი 1—10).

ამგვართ, სამღვდელოებას, როგორც ხალხის ზნეობრივი სიფიქიზის გუშაგ-შქადაგებელსა და აბსოლიუტური სრულ-ყოფისათვის საზრუნველად მოწოდებულს პროფესიონალურ ჯგუფს; არ შეუძლია გვერდი აუხვიოს თანამედროვე ცხოვრების ძირითად უკუღმართობას, ეკონომიურს უთანასწორობას, როგორც საფუძველს ყველა დანარჩენ უკუღმართობათა და უთანასწორობისას. ცხადია, მაშასადამე, რომ სამღვდელოება, როცა იგი თავის დანიშნულებას პირნათლათ ასრულებს, მიმდინარე ცხოვრებაზე თვალს ვერ დახუჭავს და ყურს ვერ მოიყრუებს; პირიქით, იგი ყოველ წუთს იძულებული იქნება ამ ძირითად უკუღმართობისაგან წარმოშობილს მრავალ გვარს ბოროტებასთან იქონიოს საქმე, მისს აუცილებელ შედეგებს ასეთი თუ ისეთი

ანგარიში გაუწიოს, მათ შესახებ გასაზღვრული პოზიცია დაიჭიროს. ამრიგად, პრინციპიალური საკითხი იმის შესახებ, უნდა იღებდეს თუ არა სამღვდელ-ლოება მონაწილეობას ხალხის უფლებრივ და ეკონომიურ ურთიერთობათა სფერაში, თავისთავად სწყდება ამნიართ: სამღვდელოება არა თუ ზნეობ-რივად ვალდებულია, ფაქტიურათაც კი იძულებულია—ხალხის ეკონო-მიურსა და პოლიტიკურს ცხოვრებაში ჩაეროოს, არსებულ საზოგადოებ-რივ და პოლიტიკურ ჯგუფთა შესახებ განსაზღვრული ალაგი დაიჭიროს. მოციქული პავლე თავისი მოწაფის „სტომაქსედაც“ კი ზრუნავდა (1 ტიმოთ., თ. V, მუხლ. 23),—და განა გასაოცარი არ იქნება, რომ მღვდელმა, ხალ-ხის მწყემსმა და სულიერმა მოძღვარმა, თავის სულიერ შვილთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე არ იფიქროს, მის უფლებრივსა და ეკონომი-ურს მისწრაფებას ანგარიში არ გაუწიოს?!—იმ მისწრაფებას, რომელზედაც, „სადგთისმეტყველო მოამბის“ სიტყვით, დამოკიდებულია „არა მხოლოდ მრავალ მილიონ სტომაქთა ბედ-იღბალი, არამედ მთელი სამოქალაქო წყობილება და ზნეობრივი თვითშეგნება უმრავლესობისა?!“ (შეად. მოსკოვის აკადემიის ეურნალი „Богословскій Вѣстникъ“ за 1905 г., декабрь, стр. 787).

ერთი სიტყვით, ყოველ ექვს გარეშეა, რომ სამღვდელოება ხალხის პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებასაც უნდა ეხებოდეს, და არც შეუძ-ლია არ შეეხოს. აქ საკითხავია მხოლოდ ის, თუ სახელდობრ რა სახით უნდა სწარმოებდეს ეს შეხება და რა ზომამდე უნდა აღწევდეს იგი.

როგორც ვიცით, მთელი თანამედროვე საზოგადოება რამოდენსამე პოლიტიკურ ჯგუფად ანუ პარტიად დაიყო; თვითთველს ამ ჯგუფთაგანს აქვს განსაზღვრული პროგრამა მოქმედებისა და პარტიული დისციპლინა, რომელსაც შტკიცეთ ასრულებს და ემორჩილება ყოველი მისი წევრი. ზოგი ამ პარტიათაგანი ძველისა და არსებული წყობილების დაცვას ესწრაფება, ზოგიც ამავე წყობილებას ძირიანათ შეცვლას უპირებს და მის მაგივრათ სხვა ახალის, უფრო გონივრულისა და უმრავლესობისათვის სასარგებლო, წყობილების დამყარებას ცდილობს. ამის მიხედვით, ზემო აღნიშნული სა-კითხი ფრიად კონკრეტულ სახეს იღებს, სახელდობრ: რა განწყობილება უნდა იქონიოს სამღვდელოებამ არსებულ პოლიტიკურ პარტიებთან: ა) უნდა შეუერთდეს ერთს რომელსამე მათგანს და მის დროშის ქვეშ იმუშაოს, ბ) საკუთარი პარტია შეჰქმნას, როგორც, მაგალითად, ჩვენს კურთხეულს თბილისში ერთი რუსის დეკანოზი მოიქცა, გ) თუ არც ერთს პარტიასთან არავითარი საპროგრამო და ტაქტიკური კავშირი არ უნდა იქონიოს, არა-მედ ყველა მათ შესახებ დამოუკიდებელი პოზიცია დაიჭიროს და მხოლოდ სიტყვითა და ზნეობრივის გავლენით შეუწყოს ხელი არსებულის სოციალურ და პოლიტიკურ უკუღმართობის მოსპობას და მის ნაცვლად თანასწორობისა

და სამართლიანობის პრინციპზე აშენებულ ურთიერთობათა დამყარებას?

მაშ ასე: სასურველია თუ არა, სამღვდლოება ერთს რომელსამე პოლიტიკურ პარტიას შეუერთდეს და მის დროშის ქვეშ იმუშაოს?

თუ გვსურს ამ საკითხზე გარკვეული პასუხი მივიღოთ, აუცილებლათ საქიროა, გავითვალისწინოთ ხასიათი როგორც პოლიტიკური პარტიებისა, ისე სამღვდლო სამსახურის. როგორც ვიცით, მთელი ქრისტიანობა დამყარებულია სინიდიის (ანუ სარწმუნოებრივ შეგნების) სრულს თავისუფლებაზე; აქ არავითარს ძალდატანებას ადგილი არა აქვს; ყველაფერი აქ სწარმოებს და უნდა სწარმოებდეს მხოლოდ სიტყვით, რჩევა-დარიგებით ანუ ჩაგონებით და ზნეობრივი ავტორიტეტის გავლენით; ამავე პრინციპზეა აგებული სამღვდლო სამსახურიც; იგი არაა მბრძანებლობა და „იძულებითი მფლობელობა“ (принудительное властвование), „ძალდატანებითი გამგეობა“, არამედ წმინდა ზნეობრივი სამსახური, რომელსაც საფუძვლად უძევს შეგნება მხოლოდ ქრისტიანული მოვალეობისა და არა უფლების პრინციპი. — ამასთანავე ყოველი მოძღვარი ვალდებულია თანაბარის სიყვარულითა და გულ-მხურვალეობით ეპყრობოდეს თავის სამწყოს ყოველ წევრს, თანაბრათ ზრუნავდეს მთელი სამწყოს ზნეობრივ სრულყოფასა და სარწმუნოებრივ მოთხოვნილებათა დამაყოფილებაზე, განურჩევლად პასაკისა, სქესისა, განათლებისა და სოციალურ მდგომარეობისა. დამნაშავეთა გასასწორებლად საეკლესიო მოძღვარს ზელთ აქვს ერთად ერთი სიტყვიერი საშუალება: ჩაგონება და მხილება; მხოლოდ უკიდურესი დანაშაულისათვის მიმართავს ხოლმე ეკლესია ყველაზე უკიდურეს ზომას — განკვეთას ანუ ეკლესიიდან გარიცხვას. არავითარს ფიზიკურ დასჯას, ეკონომიურს გინდ იურიდიულს ზომასა და ძალდატანებას, ეკლესიაში ადგილი არა აქვს.

განვიხილოთ ახლა პოლიტიკურ პარტიათა ხასიათი. 1) ყველა ნამდვილი მოქმედი, აქტიური პარტია ორ უმთავრეს ჯგუფად განიყოფებიან: ზოგი მათგანი არსებულა მთავრობას უდგია გვერდში და მის ძალას ემყარება, ზოგი კი — იმავე მთავრობას სასტიკს ომს უცხადებს და სცდილობს მის ნაცვლათ სხვა, ახალი, თავისი მომხრე მთავრობა გააბატონოს. 2) ყოველს პოლიტიკურ პარტიას შემუშავებული აქვს განსაზღვრული პროგრამა და ტაქტიკა მოქმედებისა, რომელთაც პარტიის ყოველი წევრი უარისუთქმელათ ემორჩილება და უნდა დამორჩილოს; მცირეოდენი დარღვევა პარტიული დისციპლინისა წევრის მიერ იწვევს სასტიკს ზომებს; და ეს ზომები იმდენათ უფრო სასტიკია, რამდენათაც ესა თუ ის პარტია უფრო მეტათ აქტიურია და პოლიტიკური ცხოვრების გადამწყვეტი. 3) ძელათ თუ სადმე მოიპოვება ისეთი საზოგადოება, სოფელი ან მრევლი, სადაც ორი ან მეტი სხვადასხვა გვარი პოლიტიკური პარტია არ მოქმედებდეს; ურთიერთობა მოწინააღმდეგე პარტიათა შორის — არის ბრძოლა, ბრძოლა სამკვდრო-

სასიცოცხლო, რომელიც ზოგიერთ შემთხვევაში ნამდვილ ომად იქცევა და მოპირდაპირის დასამარცხებლად არავითარს სასტიკ საშუალებას არ ერიდება: ერთის მხრით, ბოიკოტი, მუშაობის შეწყვეტა; პოლიტიკური გაუიციკვები, საიდუმლო ტერორი და შეიარაღებული აჯანყება; მეორე მხრით—გაწვრთნილი პოლიცია, მოსყიდვა, ჯაშუშები, დატუსაღება, გადასახლება, მათარახები, ჩამოხრჩობა, საცხოვრებლის დაწვა-აკლება, ჯგუფობით დახვრეტა, ზარბაზნები, ტყვიის-მფრქვეველნი და სხვა; ერთი სიტყვით, ბრძოლა სასტიკი და შეუპოვარი!

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომელიმე მღვდელი ამა თუ იმ პოლიტიკურ პარტიას მიემხრო, მისი პროგრამა მიიღო და მის დიციპლინას დაემორჩილა; რა თქმა უნდა, მალე იგი ამ პარტიის ჰსიხოლოგიასაც შეითვისებს, მისი სიმპატიებითა და ანტიპატიით გაიმსქვალება. და განა შეეძლება ასეთს მღვდელს, თავისი მრევლის ყველა წევრებისათვის ერთნაირათ იზრუნოს, მათზე თანაბარი ზნეობრივი გავლენა იქონიოს და თავისი ავტორიტეტით ან მოძღვრებით მათში ნამდვილი ქრისტიანული სულის-განწყობილება გამოიწვიოს? რა გულითა და რა პირით შეხვდება ასეთი მოძღვარი თავისი მრევლის იმ წევრებს, რომელნიც მოწინააღმდეგე პოლიტიკურ პარტიას ეკუთვნიან? ნუ თუ მოძღვარსა და ამათ შორის შესაძლოა იქნება იმ სულიერ თანხმობის დამყარება, საურთიერთო ჰსიხიური გამსქვალვა და გრძნობა-მისწრაფებათა გარმონია, რომელიც აუცილებელს პირობას შეადგენს ნამდვილი ქრისტიანული მოძღვრობისას? ცხადია, ასეთი მოძღვარი მთელი მრევლის მოძღვრად ვერ გამოადგება, მას საერთო მამობას და სულიერს ხელმძღვანელობას ვერ გაუწევს. ადრე თუ გვიან იგი იძულებული გახდება ან პარტიას ჩამოშორდეს, ან მღვდლობაზე ხელი აიღოს; წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი მღვდმარება მეტათ უხერხული და აუტანელი შეიქმნება.

სასულიერო მოძღვრისათვის აუცილებლათ საჭიროა სრული დამოუკიდებლობა; რამდენათაც კი შესაძლოა, იგი თავისუფალი უნდა იყოს ყოველგვარი გარეგანი ძალდატანებისაგან, მისი აზრი და მოქმედება არავითარი პოლიტიკური პროგრამითა და პარტიული ტაქტიკით არ უნდა იყოს შეზოქვილი; წინააღმდეგ შემთხვევაში თვით მისი სიტყვა და გრძნობა-მისწრაფებანიც შეზღუდულნი დარჩებიან, თითქმის ყოველგვარს ძალასა და სიცხოველეს დაჰკარგავენ; მისი მხილვებითი ქადაგება გახდება ცალმხრივი და მიკერძებითი; მისი აზრები და შეხედულება, მისი ზნეობრივი სოფლ-მხედველობა ვიწრო ფარგალში მოემწყვდევა. მოძღვრისათვის კი სწორეთ აზრთა და თვალსაზრისის სიფართოვეა საჭირო, რადგან მხოლოდამ პირობით შეუძლია მას იყოს „ყველასათვის ყოველიღვი“, პავლე მოციქულის მსგავსათ. ამ რიგათ, საეკლესიო მოძღვრის განსაკუთრებული მოწოდება მოითხოვს, რომ იგი საზოგადოათ არც ერთს პოლიტიკურ პარტიას არ მიემხროს, არც ერთი პარტიის წევრად არ ითვლებოდეს.

მაგრამ ყველაზე უფრო მეტათმად სამღვდლოება იმ პოლიტიკურ პარტიებს უნდა მოერიდოს, რომელნიც მთავრობის განსაკუთრებული მფარველობის ქვეშ იმყოფებიან, რადგანაც კავშირი ამგვარ პარტიასთან, იმავე მთავრობასთან კავშირით, ხოლო ეს უკანასკნელი ხომ პირდაპირი განმეორება იქნება იმ ცოდვისა, რომელსაც მართლმადიდებელი სამღვდლოება მთელი საუკუნოებით სწავლიდა. ეს იქნება აგენტობა მთავრობისა, მისი მუდამ კონსერვატიული პოლიტიკის დაცვა და ცხოვრებაში გატარება, რამაც ისე ძლიერ დააშორა ერთმანეთს სამღვდლოება და საზოგადოება, რომ უკანასკნელი პირველს ისე არ ახსენებს, თუ თან ეპიტეტი: „მუქთამქამელი“, „ოპსკურანტი“ და „სიბნელის მოციქული“ არ დააყოლა. ამიტომ სრულიად სამართლიანათ და გონივრულათ მოიქცა ჩვენი სამღვდლოების წარმომადგენელთა ორგანიზაციული კრება, როცა თავისი პროექტის ერთ-ერთ მუხლში გადაჭრით მოითხოვა—**„განთავისუფლება ეკლესიისა სახელმწიფოსაგან“**, ე. ი. არსებულ მთავრობისა და მისი აგენტებისაგან. ამ პრინციპს მტკიცეთ უნდა აღგეს ჩვენი სამღვდლოება და არასოდეს არ უნდა დალატობდეს მას.

რაც შეეხება საკითხს იმის შესახებ, საჭიროა თუ არა შექმნას სამღვდლოებამ თავისი საკუთარი პარტია ქრისტეს დროშის ქვეშ, მართლმადიდებლობითი მოძღვრების პრინციპების მიხედვით,—გადაჭრით უნდა ვთქვათ, რომ ეს არამც თუ საჭირო არაა, პირდაპირ მავნებელიც იქნება. ორში ერთია: ან ეს პარტია იქნება წმინდა ეკლესიური, ე. ი. სარწმუნოებრივ და ზნებრივ მოთხოვნილებათა დამაკმაყოფილებელი,—ან პოლიტიკური. პირველ შემთხვევაში იგი იქნება სრულიად ზედმეტი, რადგან ეკლესიას უკვე აქვს საკუთარი ორგანიზაცია, პროგრამა და საშუალებანი მოქმედებისა; და, ამიტომ, აღარ ვიცით, რა უნდა გააკეთოს მის გვერდით მეორე მსგავსადვე ორგანიზაციამ, რომელიც, ალბათ იმავე მღვდლისა და იმავე წევრებისაგან იქნება შემდგარი. მეორე შემთხვევაში კი—სამღვდლოება გაიმეორებს იმ ცოდვას, რომელსაც დასავლეთ ევროპაში „კლერიკალიზმი“ ეწოდება და რომელიც საფრანგეთის სამღვდლოებას დღესაც კი ბევრ ცრემლს აღვრევინებს. ამიტომ ძლიერ გონივრულად მოქცეულა ჩვენი სამღვდლოების დელეგატთა ორგანიზაციული კრება, როცა თავისი პროექტის ზემო აღნიშნულსავე მუხლში მოუთხოვია—**„განთავისუფლება არა მარტო ეკლესიისა სახელმწიფოსაგან, არამედ—სახელმწიფოსი ეკლესიისაგანაც“**. პროექტის ეს მუხლი იმდენათ საყურადღებოა, რომ არ შეგვიძლია აქვე არ მოვიყვანოთ მთლიანათ.

„საქართველოს ეკლესიაო,—ამბობს პროექტი,—შეეხება თავის წევრებს მხოლოდ ზნებრივი პრინციპის მხრივ, და მიზნად არა აქვს შეეხოს მათ, როგორც წევრებს სახელმწიფოსას ან რომლისამე პოლიტიკურ ორგანი-

ზაციისას. მსგავსათვე არც სახელმწიფოს აქვს უფლება ეკლესიის შინაგანს წესწყობილებასა და ცხოვრებაში ჩაერიოს, რადგან ეკლესიის მიზანი სრულებით პოლიტიკური არ არის. სახელმწიფო, როგორც ყველგან, ისე ამ შემთხვევაშიაც ვალდებულია მხოლოდ უზრუნველ-ჰყოს ეკლესიის წევრთა ნამდვილი სარწმუნოებრივი თავისუფლება და მის დაწესებულებათა ხელშეუხებლობა ეკლესიის გარეშე მდგომ პირთაგან, მაგრამ ნება არა აქვს—მის შინაგანს ცხოვრებასა და წყობილებაში ჩაერიოს.—რომ საქართველოს ეკლესიამ აიცილოს თავიდან ექვი და ბრალდება ეგრეთ წოდებულს „კლერიკალიზმში“ და თანაც სამუდამოთ საესებით განახორციელოს სარწმუნოებრივი თავისუფლების პრინციპი, აუცილებლად საქიროა—განთავისუფლდეს არა მარტო ეკლესია სახელმწიფოსაგან, არამედ—სახელმწიფოც ეკლესიისაგან: არც სახელმწიფო უნდა ერეოდეს ეკლესიის საქმეებში და არც ეკლესია—სახელმწიფოს საქმეებში.“

დიახ, ეკლესია და სახელდობრ სამღვდლოება თავისუფალი უნდა იყოს სახელმწიფოსა და პოლიტიკური პარტიებისაგან, მაგრამ ამავე დროს არც თვითონ სამღვდლოება უნდა აძლიერებდეს რომელსამე მათგანს თვისის კავშირითა და პარტიულის მიკერძებით. საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ჯგუფთა და მოვლენათა შესახებ სამღვდლოებას უნდა ექიროს დამოუკიდებელი პოზიცია და ამ დამოუკიდებელის პოზიციიდან უნდა აღევნებდეს თვალყურს მთელს თანამედროვე ცხოვრებას, სხვა და სხვა გვარ პარტიათა მოქმედებასა და სწავლა-მოდღერებას; სახარების ზნეობრივი პრინციპების თვალსაზრისით უნდა განსჭვრეტდეს და აფასებდეს ყოველს მათს აზრსა (პროგრამასა) და პრაქტიკულ მოქმედებას (ტაქტიკას). იგი არ უნდა ეკუთვნოდეს არც ერთ პოლიტიკურ პარტიას, არც ერთ მათგანის დროშის ქვეშ არ უნდა მუშაობდეს; მაგრამ, როგორც გუშაგი და მღალადებელი მხოლოდ სიმართლისა და სამართლიანობისა, ყოველ წუთს მზად უნდა იყოს საეკლესიო კათედრიდან, თუ კათედრის გარეშე, თავის სულიერ სამწყსოს სიტყვითა და მამობრივის დარიგებით, საფუძვლიანის განმარტებითა და ძლიერის კრიტიკით ნათლათ აუხსნას და დაანახოს, რასაც კი მათს პოლიტიკურ ცხოვრებასა და აზროვნებაში ქრისტიანული სრულყოფისათვის მავნებელსა და საწინააღმდეგოს დაინახავს; ხოლო ყოველსავე, რაც მათს მოქმედებაში ამავე მიზნისათვის სასარგებლო და ხელშემწყობი აღმოჩნდება, ღირსეული ფასი დასდოს და მის განხორციელებას ყოველი კერძო პირის ცხოვრებაში ზნეობრივით ხელი შეუწყოს. არავითარ მიკერძებას, არავითარს პარტიულ „შენ-ჩემობას“ და მიდგომილობას სამღვდლოების ქადაგებაში ადგილი არ უნდა ექნეს. მისი სიტყვა უნდა იყოს მხოლოდ სიმართლისა და სამართლიანობის უშიშარი მქადაგებელი, განურჩევლად იმისა, თუ ვინ არის ქადაგების მიზეზი: დიდი და შეძლებული პარტიის წევრი,

გავლენიანი მოქალაქე, უმაღლესი მთავრობის წარმომადგენელი, თუ ლარბ-ლატაკი და დაჩაგრული მონა.

რა თქმა უნდა, მღვდელმა რომ ჯეროვანათ შესძლოს ამ შიშიმე და რთული მოვალეობის შესრულება, აუცილებლათ საჭიროა—იგი თვითონ საკმაოდ განვითარებული იყოს და ქრისტიანულ მოძღვრებასთან ერთათ, საზოგადოებრივი მეცნიერებაც ზედ მიწევნით ჰქონდეს შეთვისებული; წინააღმდეგ შემთხვევაში ადვილათ შეიძლება, რომ ის, რაც ნამდვლათ წინსვლისა და განვითარების მომასწავებელია, უკანდახევის მომასწავებელ მოვლენად ეხვენოს; რაც არსებითათ ქრისტიანობრივს მოძღვრებას არ ეწინააღმდეგება, საწინააღმდეგოდ მიიჩნიოს და სხვა. ამასთანავე აუცილებლათ საჭიროა მღვდელს კარგათ ჰქონდეს შესწავლილი თვითოეულ პოლიტიკური პარტიის პროგრამა და ლიტერატურა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი საფუძვლიანი კრიტიკაც შეუძლებელი იქნება. ამავე მიზნით მღვდელი არ უნდა ერიდებოდეს სახალხო კრებებს; პირიქით ყოველთვის უნდა ესწრებოდეს მათ და ყოველსავე, რაც იქ ხდება, თვალ-ყურს ადევნებდეს.

მღვდელს, რასაკვირველია, ვერაფერ ვერ წაართმევს უფლებას—საკუთარი პოლიტიკური სოფლ-მხედველობა შეიმუშაოს, ყოველ საგანზე თავისი აზრი იქაიწიოს; მას შეუძლია, თავისი პოლიტიკური აზრ-წმენანი სხვებსაც გაუზიაროს; მაგრამ, სანამ იგი მღვდელია, „მრავალთა“ მოძღვარი, უფლება არა აქვს რომელსამე პოლიტიკურ პარტიას ან მთავრობას შეუკავშირდეს და მათი დროშის ქვეშ იწყოს მოღვაწეობა. მისი პოზიცია არის პოზიცია დამოუკიდებელი; მისი იარაღი კი—სიტყვა და მხოლოდ თავისუფალი სიტყვაა.*)

ასეთია ჩვენი შეხედულება სამღვდელოებისა და პოლიტიკის ურთიერთობაზე. სასურველია ამ საგნის შესახებ სხვებმაც გაგვაცნონ თავისი აზრი.

არისტინი.

სამღვდელოება ნივთიერად ვისგან უნდა იყოს დამოკიდებული.

დღეს სამღვდელოება ნივთიერად სახელმწიფოსა და ხალხზეა დამოკიდებული: პირველი მას ჯამაგირს აძლევს, ხოლო მეორე—დრამას (სოფლებში) და ფულად წვრილ შემოსავალს. სამღვდელოებას ამისთანა პირობებში

*) ამ თავის უმთავრესი მასალა ამოღებული გვაქვს პ. კუდრიავცვის სტატიიდან: „Свищенникъ и политика“ (იხ. „Церковный Вѣстникъ“, за 1906 г. №№ 2 и 3).

ცხოვრება იძულებულყოფს ემსახუროს ერთსა და მეორესაც, სავსებით კი არც ერთს: არვის შეუძლია ერთსა და იმავე დროს ორს ბატონს ერთნაირად თანასწორი ერთგული სამსახური გაუწიოს.

ცხოვრებამ დაანახვა სამღვდლოებას, რომ ეს ორკოფი მღვდომარეობა აუცილებლად უნდა მოისპოს. რა საშუალებით? ამ საკითხის პასუხად ჩვენში და რუსეთში გამოითქვა ურთიერთის წინააღმდეგი ორი მოსაზრება. ერთი ჯგუფის მოსაზრებით, სამღვდლოება უნდა იყოს ნივთიერად დამოკიდებული სახელმწიფოზე, ხოლო მეორე ჯგუფის პაზრით კი—ხალხზე, ანუ უყვთ, მორწმუნეებზე. პირველი მოსაზრების მომხრეთა რიცხვი უფრო მეტია მეორე ჯგუფის მოსაზრების მომხრეთა რიცხვზე. თუ ჩავუკვირდებით საგანს პრინციპიალურად შეხედულების თვალსაზრისით, მაშინ ეკლესიის მსახურთათვის სულ ერთია ვინც შეინახავს მათ ნივთიერად: „უფკვედი მცვემა კეთილად არს;“ ხოლო თუ საგანს შევხებით იდეურ-ეკლესიური მხრით,—მაშინ სულ სხვანაირს დასკვნამდის მივალთ: ქვეშარტის ეკლესიის მსახურნი სრულიად თავისუფალნი უნდა იყვნენ ყოველგვარი დამოკიდებულებისაგან.

სამღვდელოება ნივთიერად არ უნდა იყოს დამოკიდებული სახელმწიფოზე. როგორც ვიცით, ხაზინას ცოტა ფული აქვს, და თუ სახელმწიფო იკისრებს დაუნიშნოს სამღვდლოებას გადაწყვეტილი ჯამაგირი, იძულებული იქნება გააწეროს ხალხზე ახალი ხაზა. ხარჯის მოკრეფა, ფულის ხაზინაში შეტანა, მისი გაგზან-გამოგზანა და ჩაწერ-გამოწერა არის შრომა, რომელსაც სახელმწიფო მუქთად არ გასწევს. ამისთვის მოსალოდნელია, რომ იგი მოითხოვს სამღვდლოებისაგან უფრო ერთგულ სამსახურს, ვიდრე თხოულობდა დღევანდლამდის. ხაზინიდან ჯამაგირის დანიშვნა ერთი დიდი ღირსებისაა: იხსნის სამღვდლოებას ნივთიერი სიღატაკისაგან. მაგრამ იგივე ჯამაგირი გარდააქცევს მას აუცილებლად გულ-გრილ ფორმალისტ-მობეღედ და დააშორებს ხალხს.

სამღვდელოება ნივთიერად არ უნდა იყოს დამოკიდებული ხალხზე. ცხოვრებამ დაგვანახვა პრავალი ცუდი მხარე მრევლის მიერ სამღვდლოების ჩინაშენახვაში. ესაა უმთავრესი იმის მიზეზი, რომ ხალხის თვალში მღვდლის ავტორიტეტი დაეცა, მან დაბადა მწყემსსა და სამწყსოს შორის უთანხმოება, შეაძულა პირველი მეორეს, დააშორა ივინი ერთმანეთს, მანვე განდევნა სასულიერო წოდებიდან საუკეთესო ძალები და სხვა სარბიელოზე მოქმედება ამჯობინებინა. იდეურ-ეკლესიური შეხედულებით ხალხის მიერ სამღვდლოების ნივთიერად დაკმაყოფილების აწ არსებული, ძველ დროიდან გარდმონაცემი, წესი არაა მოსაწონი. მოციქულის სიტყვით, ქორწინება „არს საიდუმლო დიდი“; ხშირად მღვდელი ურიგდება ფასში ჯვარსაწერს „მეფეს“, ჯერ ფულს ღებულობს, მერე იწყებს „დიდი საიდუმლოს“ შესრულებას. ცხადია, რომ ამით მღვდელი ჰყიდის საიდუმლოს და თავის მადლს ანუ ღე-

ბულობს ქრთამს, მაშინ, როდესაც ვალდებულია „უსასყიდლოდ მიღებული (მადლი) უსასყიდლოდვე მისცეს“.

ჭეშმარიტი ეკლესიის მსახურნი სრულიად თავისუფალნი უნდა იყვნენ უფველგვარ გარეშე გავლენისაგან. ასე უნდა იყოს, მაგრამ, სამწუხაროდ, სრული დამოუკიდებლობის მოპოვება დღეს ჩვენთვის შეუძლებელია. შეუძლებელია ჩვენთვის, მაგრამ შესაძლებელი იყო ჩვენი პაპებისთვის, შესაძლებელია დღეს სექტანტების სჯულის მასწავლებელთათვის. პირველნი იყვნენ მიწის მომუშავენი, მეორეებმა იციან იგივე ხელსაქმე, რაც მათმა თანამორწმუნეებმა. სრული დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად საჭიროა ცოდნა მიწის შემუშავებისა ანუ სხვა რომლისაზემ ხელობისა. სამღვდლოებამ-კი არცის არც ერთი და არც მეორე. მაგრამ ამაში დამნაშავეა ჩვენი სასულიერო სკოლა, რომელიც მომავალს მოძღვარს ათასნაირი თეორიული ცოდნით ტვინს ულაცებს და ცხოვრებაში გამოხადეგს ცოდნას კი არ აძლევს, ისეთს ცოდნას, რომლის საშუალებით სამღვდლოებას შეძლება ექნება სამსახურიდამ თავისუფალი დრო ნივთიერად თავის უზრუნველმყოფს შრომას შესწიროს. სამღვდლოება უნდა შეეცადოს—ნივთიერად არ იყვეს არავიზე დამოკიდებული. ეკლესიის მსახურთ შეშვენით იყვნენ ნივთიერის მხრივ დამოკიდებულინი ეკლესიაზედვე. მართალია, ცხოვრების საზოგადო არასასურველ პირობებისა გამო ჩვენი ეკლესიის ქონება ფრიად მცირეა, მაგრამ თუ ამ ეკლესიას ეღიბება ნორმალური მდგომარეობა, შეუძლია რამდენადმე უზრუნველ ჰყოს სამღვდლოება. არასასურველი მოვლენაა, რომ დღევანდლამდის არ გვაქვს სამრევლოები. არასასურველი მოვლენაა, რომ სამღვდლოების ნივთიერ უზრუნველ ყოფის საქმე აწეწილ-დაწეწილია და მის შემოსავალს აქვს შემთხვევითი ხასიათი. არც ისაა სასურველი მოვლენა, რომ, მაგ., ორი მეზობელი მღვდელი, ერთნაირის ღირსებისანი, თანაბრად არ არიან ნივთიერად უზრუნველნი ყოფილნი, არამედ ერთი მეორეზე ორჯელ მეტს შემოსავალს ღებულობს. უფრო-კი საკვირველია ასეთი შემთხვევა: შეძლებული მონასტრები არამც თუ არავითარს მონაწილეობას არ იღებენ ღარიბ ეკლესიების კრებულთა ნივთიერს უზრუნველ ყოფაში, არამედ პირიქით ლუკმას ართმევენ მათ. ტფილისის ფერისცვალების მონასტრის ბერები სამრევლოებში და სასაფლაოებზედ მღვდლების მოვალეობას ხშირად ასრულებენ. ამავე მონასტრის ბერები მღვდელ-მოქმედებენ მეტეხის ეკლესიაში, წმ. ეკატერინეს დამწვარი საყდრის კრებულთა-კი უეკლესიოდაა დარჩენილი. წმ. ნინოს მონასტრის მოლოზნებმა დაისაკუთრეს სეფისკვრის გაყიდვა, სამღვდლოების ქვრივ-ობლებს კი თავ-შესაფარი აღგილი არა აქვთ. ქვათახევის, ნათლის მცემლის, დავით გარეჯის და სხვა მონასტრების მარნები სავსეა ღვინით, ფშავ-ხევსურეთის სამღვდლოებას-კი ვერ უწირავს ღვინის უქონლობის გამო. სანთლის ქარხანას 40.000 მანეთამდე მოქარბებული ფული აქვს, კუ-

კიის სასაფლაოს ეკლესიის კრებული მეორე ეკლესიის აშენებას აპირობს, ბევრს მღვდელს-კი შვილების აღსაზრდელი ფულის შეტანა გასჭირებიათ... რამდენიმე მღვდლის ასული, მოწაფე ქალი დღესაც ვერ დადის ტფილისის საეპარქიო საქალბო სასწავლებელში ფულის შეუტანლობის გამო!

საქიროა მოისპოს ეკლესიაში ყოველი უწყესო მოვლენა და დაარსდეს „საეკლესიო ფონდი“. ამ ფონდიდან უნდა ეძლიოს სამრევლო სამღვდლოებას იმდენი ჯამაგირი მაინც, რამდენიც ეკუთვნის მარტო საფლადებუფო წესების შესრულებაში, მაგ., მონათვლისა, დასაფლავებასა და ჯვრის-წერაში. ამ საგნისთვის ფონდი უნდა შეივსოს სამღვდლოების იმ ფულით, რომელიც გადაეცა საეკლესიო მამულების ჩამორთმევის დროს, ესრედ-წოდებულს მისკოფის შემსახეფ საზიანს. ამავე საქმეს უნდა მოხმარდეს ის მოქარბებული ფული, რომელიც დღეს აქვს სანთლის ქარხანას, მონასტრებს, სასაფლაოს ეკლესიებს და სხვა. ამავე საგნისთვის უნდა გადაიდოს ეკლესიის ყოველი შემოსავლიდან რამდენიმე აღნადგინები, ანუ სარგებელი ($\frac{1}{10}$) იმის მსგავსად, როგორც ეძლევა სასულიერო სასწავლებლებს. შესაძლოა მოხმარდეს ამავე საგანს ეკლესიისთვის განსაკუთრებული შემოწირულებიდან სარგებლის რამდენიმე ნაწილი. იქნება ეგონოს ვისმეს, რომ ეს უკანასკნელი გარემოება იყვეს შემომწირველთა ძალის დატანება. მაგრამ აქ არაერთარი ძალდატანება არაა, თუ წინათვე შეწირულების დანიშნულება ეკოდინებათ შემომწირველთ. ძველ აღთქმაში შეწირულება ღვთისთვის აღცილებლად უერთდებოდა მღვდ. სასარგებლოდ შეწირულებას, მაგ., „ყოვლად დასაწველ რან“ უკანასკნელთ ეძლეოდათ ტყავი. ხსენებული საშუალებით გაფართოვდება ეხლანდელი გარეგნული და იწრო შეხეულება შემოწირულებაზე. განა ქეშმარიტი ქრისტიანული საქციელია, მაგ., მაღალი სამრეკლოს აშენება იმ ტაძრისთვის, რომლის მსახურნიც რიგიანი სახლის უქონლობისა გამო შეჯუჯგულან ქოხში? ნუ თუ ქეშმარიტი ქრისტიანული საქციელია, როდესაც მრევლის წევრი ფულს არ იშურებს ხუთას ფუთიანი ზარის სასყიდლად, ხოლო კრებულნი კი იძულებულნი არიან მათხოვრობა გასწიონ?..

საეკლესიო ფონდის დაარსება აღცილებლად საქიროა სამღვდლოებისთვის. მარტო ფონდი იხსნის მას მრავალგვარი ნივთიერ ნაკლებებათა გამო სატანჯველისაგან. ამ ფონდის დასაარსებელი წყარობიცაა; ხოლო მათ თავის მოყრა უნდა.

მღ. ი. ჯაში.

ქართული ძველი ხელთნაწერების გეზდვის გამო.

როგორც ვიცით, ქართლ-კახეთის სამღვდელთა საეკლესიო სიძველეთ—საცავი სავსეა ძველი ქართული ხელთნაწერებით, —რომელნიც ჩვენის მამა-პაპების განათლებისადმი ლტოლვილების და კულტურული უნარის უტყუარი მოწმები არიან. სიძველეთ-საცავის ხელთ-ნაწერებში შეხვდებით მეცნიერების ყოველ დარგის ნაწარმოებს, რაც ამტკიცებს იმ ქეშმარიტებას, რომ ჩვენი სახელოვანი წინაპრები ზეგარდმო მონაბერის ნიჭით უხვად დაჯილდოებულნი იყვნენ. მეცნიერებმა დიდი ხანია მიაქციეს ყურადღება ქართულს საეკლესიო სიძველეთსაცავში შენახულს ხელთ-ნაწერებს, —რომელთ გამოკვლევა შუქს ჰყენს მრავალს სამეცნიერო ხასიათის საცილობო—საკამათო საკითხს. ქართლ-კახეთის სამღვდელთა, თვისის სამშობლოს სახელოვანის წარსულის მოტრფიალე, შეძლებისდაგვარად სცდილობს უზრუნველჰყოს ხსენებული სიძველეთ-საცავი: ის ყოველ წლივ აძლევს მას ტფილისის საეპარქიო სანთლის ქარხნის შემოსავლიდამ 1000 მან. სხვა და სხვა ხარჯის დასაფარავად... მაგრამ საეკლესიო სიძველეთ-საცავის ცხოვრების ერთი მხარე იყო დღემდის თითქმის დავიწყებული... ეს მხარე არსებითია საქირო იყო და არის აუცილებლად საყურადღებო ხელთნაწერების გამო-მხვევა, გამოქვეყნება, დაბეჭევა. ხელთნაწერები დროთა გავლენის გამო ფუჭდება... საქიროა მათი დაბეჭევა, რომ მათი შინაარსი დაცულ იქმნას სამუდამოდ... ხელთნაწერი ყველასთვის ხელ მისაწდომი არაა, დაბეჭდილი ხელთნაწერი შეიძლება რამდენსამე ასი, ათასი ცალით ხალხში გავრცელდეს. ვის უნდა ეკისრა ეს საქმე, რომლის დიადი მნიშვნელობა ცხადია ქართველი ერის თითოული შეგნებული წევრისათვის, უკეთეს სამღვდელთა უსახსროებისა გამო ვერ შეძლებდა მის განხორციელებას?! — ჩვენის ჰაზრით, ეს საქმე უნდა ეკისრა ჩვენს „სასულიერო მოამბე“, „ს—რომელიც აგერ მეთექვსმეტე წელიწადია, რაც იბეჭდება: ამდენისხნის განმადლობაში თითოეულს ნომერში „სასულიერო მოამბის“ რედაქციას რვა-რვა გვერდი რომ დაეთმო ხელთნაწერის დაბეჭდვისათვის, დღემდის დაბეჭედა 2880 გვერდსა; და ეს ხომ დიდი შეძენა იქნებოდა ჩვენის ეკლესიისათვის, —ეროის მხრით, —და მეცნიერებისათვის, —მეორე მხრით. თითქმის 3000 გვერდზე ბევრს საყურადღებო ხელთნაწერს მოათავსებდა რედაქცია და ამით დიდს სამსახურს გაუსწევდა ქართველს სამღვდელთა, რომლის ინტერესთა დაცვა მის ზნეობრივ მოვალეობას შეადგენდა... მაგრამ „სასულიერო მოამბე“ს ამისთვის სად სცალოდა?... ის ადგილს უთმობდა ბევრს ისეთს მასალას, რომელსაც საქართველოს ეკლესიისთვის მნიშვნელობა არ ჰქონდა და რომელიც ხშირად, სამწუხაროდ, შეურაცხყოფას აყენებდა ქართველს სამღვდელთა. ვის არ ახსოვს დეკ. ვოსტოროგოვის დროინდელი „სასულიერო მოამბე“?!. მხოლოდ ორის

წლის განმავლობაში იბეჭდებოდა ამ ორგანოში ქართული ქადაგებები, რომელთა მნიშვნელობა ჩვენი ეკლესიისათვის საექვოდ მისაჩნვე იყო. „სასულიერო მოამბეს“ კი, რომლის შინაასრი ქართველთა ცხოვრებაზე ისე შორს იყო, როგორც ცა-დედამიწაზე, სამღვდლოებას ძალათი აწერინებდნენ... „სასულიერო მოამბის“ აწინდელმა სარედაქციო კომისიამ თვის მიზნად დაისახა—ეს ორგანო, —რამდენადაც კი შესაძლებელი იქნება,—საქართველოს ეკლესიის ინტერესებს ამსახუროს. ამ მიზნით 48 გვერდიდამ 24 გვერდამდის თითოეულს ნომერში —ქართულს განყოფილებას დაეთმო მორიგ, სადღეისო წერილების დასაბეჭდად. ამას გარდა კომისიამვე შესაძლოთ სცნა ბეჭდოს ძველი ქართული შესანიშნავი ხელთნაწერები... კომისია ამ საგნის თაობაზე დაეკითხება საეკლესიო სიძველთსაცავის კომიტეტს და მისის ჩვენება-რჩევით და გეგმით შეუდგება ხელთნაწერების ბეჭდვას. კომისია ხელთნაწერის ბეჭდვის რედაქციას მიანდობს იმ პირობით, რომელთაც კომიტეტი ნდობას გამოაუქხადებს. სარედაქციო კომისია ეცდება თითოეულს ნომერში მოათავსოს არა უმეტეს რვა გვერდისა ხელთნაწერიდამ. ამის მეოხებით მომავალში ხელთნაწერების მაგივრად ხელში შეგვრჩება დაბეჭდილი წიგნები, რომელთა საშუალებით გამოდირდება სხვათა შორის ჩვენი სამღვდლოების დღეს მეტად ღარიბი წიგნთ-საცავი და მეცნიერთაც შეძლება მიეცემათ უფრო ადვილად იშოვნონ სხვა და სხვა მათთვის საჭირო ნაწერები.

ილ. ფერაძე.

აზგები და უენიშვნეზი.

„ცნობის ფურცელს“ სწერს საკუთარი კორესპონდენტი პეტერ-ბურგიდან 25 თებერვალს:

ეპისკოპოსი ლეონიდი უნდოდათ სოლოვეცკის მონასტერში გავგზავნათ. კირონი და ლეონიდი მთელი თვჯა სათათბიროდ არ მიუწვევიათ.

— რა მიზეზით ზრდის თავის შვილებს სამღვდლოება საერო და არა სასულიერო სასწავლებლებში? ამის მიზეზი ისაა, რომ სემინარიები საზოგადოდ დაეცა,—სასულიერო სასწავლებლებში გამეფებულია მეტად ვიწრო და იძულებითი განათლება,—სემინარია კარ-ჩაკეტილი სასწავლებელია,—მეცნიერების სწავლება მასში სიცოცხლეს მოკლებულია,—სემინარიელებს გზა შეკრული აქვს და სხვა... პროტასოვის და ტელისტოის სახელები სამუდამოდ ზიზლის ღირსნი იქნებიან: მათ დამახინჯეს ჩვენი სკოლა და მიიყვანეს სატირალს მდგო-

მარტობამდის. საკვირველია, — რომ ამ სკოლებში კიდევ სწავლობენ!... (მინსკის ხანძარში უწყებ. № 22 1905 წ.)

ამ სიტყვებს განმარტება აღარ სჭირდება.

— გაზეთი „Слово“ (№ 272) მსჯელობს სასულიერო აკადემიის ავტონომიის შესახებ და ამბობს:

„აკადემიის ცხოვრების ცვლილება უპირველეს ყოვლისა უნდა გამოიხატოს ამ სასწავლებლიდამ ბერთა განძვეებაში, რადგანაც ახალთაობის აღზრდის საქმეში მათ სახელი გაიტეხეს.“

— გაზეთი „Наша Жизнь“ნი გადმოგვცემს შემდეგს:

ხარკოვის უნივერსიტეტის ფიზიკა—მათემატიკურმა ფაკულტეტმა შესაძლოდ სცნო სასულიერო სემინარიაში ოთხ კლას დამთავრებულთა მიღება ხსენებულს ფაკულტეტზე.

— ყაზანის საეპარქიო კრებამ დაადგინა შემდეგი:

„სემინარიის რექტორად უნდა იყვეს თეთრი სამღვდელთა წარმომადგენელი, და არა ბერი, რადგან სემინარიამ უნდა აღზარდოს მწყემსნი და არა განდევლინი.“

(„Слово“ № 268)

— გაზეთს „Возрождение“ში (№ 1 1906 წ.) სწერია:

„რამდენსამე ქართველს ოჯახს განუძრავავს მიიღოს ანგლიკანური სარწმუნოება“

— ორიოლის საეპარქიო უწყებებში (№ 52 1905 წ.) ვკითხულობთ:

ყოვლად-სამღვდლო კირიონმა წინადადება მისცა საეპარქიო ქარხნის გამგე-კომიტეტს შეუდგეს ქარხნის კუთვნილს ტყიანს ადგილში ფუტკრის მოშენებას, რათა ქარხანას საკუთარი ცვილი ჰქონდეს. კომიტეტმა მიიღო საჭირო ღონისძიება ყოვლად-სამღვდლო კირიონის წინადადების შესასრულებლად.

ძალიან კარგი იქნება, — რომ საქართველოს ეკლესიის სანთლის ქარხნის გამგე კომიტეტები იფიქრებდნენ ამ საკითხის შესახებ. ნუთუ არ შეიძლება ჩვენს კურთხეულს ქვეყანაშიც ისე მოეწყოს საქმე, როგორც ორიოლში მოეწყოა?!

— გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსად ნამყოფი ყოვლად-სამღვდლო დიმიტრი (აბაშიძე) დაინიშნა თურქესტანის ეპისკოპოსად.

— უწმიდესის სინოდის ბრძანების თანახმად, ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებლის საბჭომ დეკანოზის მარკოზ ტყემალაძის თავმჯდომარეობით შეიმუშავა პროექტი ამ სასწავლებლის რეორგანიზაციის შესახებ. საბჭომ გადასწყვიტა გადაკეთდეს აწინდელი ექვს-კლასიანი სასწავლებელი რვა-კლასიანად, საქალებო გიმნაზიების მსგავსად, პროგრამით დაუახლოვდეს გიმნაზიასვე, ქართული ენა და სიტყვიერება ვრცლად ისწავლებოდეს, — ქართველებს საღმრთო სჯულს ყველა კლასებში მშობლიურს ენაზე ასწავლიდნენ, სამს მოსამზადებელს კლასში სწავლება მშობლიურს ენაზედ იყვის. საბჭომ საჭიროდ სცნა შემოიღოს აღწვევათა წესი: სამღვდლოება უნდა ირჩევდეს სასწავლებლის უფროსს ქალს, — საპედაგოგო საბჭო

კი—ინსპექტორს (მღვდლის ხარისხი სავალდებულო არაა), მასწავლებლებს და ყველა მსახურთა. კლასიდან კლასში გადასასვლელი გამოცდა უნდა მოისპოს, — უნდა მოისპოს აგრეთვე „ნიშნები“ და სხვა... სასწავლებელს განაკებს სახელმწიფო საბჭო, რომელსაც ემორჩილებიან უფროსი ქალი და ინსპექტორი. საგანთა შორის უნდა შემოღებულ იქნას შემდეგი ახალი საგნები: ფრანგული ენა (სავალდებულო), ბუნების-მეტყველება, პედაგოგიკა, ტრიგონომეტრია, ალგებრა, ჰიგიენა, პოპულიარული (სახელდახელო) ექიმობა. სასწავლებელს ექნება საქალებო გიმნაზიის უფლებანი... სახელმწიფო საბჭომ შეადგინა პროექტი შერეული სასწავლებლისა (ქართველები, რუსები, ბერძნები და სხვანი), მაგრამ ამასთანავე ბოლო სიტყვაობაში შემდეგი პაზრი გამოატყვა: ამ პროექტს უცქერის საბჭო, როგორც თვის საკუთარს შრომას და არ შეუძლია დამტკიცებით სთქვას, — რომ დააკმაყოფილებს ქართველს სამღვდლოებას, რომელსაც, როგორც სჩანს სხვა და სხვა დროს ბეჭდითი სიტყვის საშუალებით მის მიერ გამოატყმულ შეხედულებათაგან, სურს იქონიოს ეროვნული სასწავლებელი მშობლიურს ენაზე საგნების სწავლებით, — ისე კი რომ მასში რუსული ენაც საფუძვლიანად იყვეს დაყენებული. სახელმწიფო საბჭოს პედაგოგიურ მოსაზრებათა გამო არ შეუძლია თანაგრძნობით არ მოეკიდოს ქართველ სამღვდლოების აღნიშნულს სურვილს. ჩვენს გამოცემის რუსულს განყოფილებაში ეს პროექტი ვრცლად დაიბეჭდება შესაფერის განმარტებით.

◆ 28 დეკემბერს 1905 წელსა უწმინდესმა სინოდმა გაათავისუფლა დეკ. სერგი გაროდცევი ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებლის ინსპექტორის თანამდებობიდან და იმის ადგილს დაინიშნა ქუთაისის მთავარანგელოზის ეკლესიის წინამძღვარი ახალგაზრდა დეკანოზი კორნელი კეკელიძე, — რომელმაც 1904 წელს დაამთავრა სწავლა კიევის სასულიერო აკადემიაში ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით.

◆ 8 თებერვალს უწმ. სინოდმა დაადგინა შემოღებულ იქმნას ზოგიერთნი ცუდილებანი სასულიერო სემინარიებში დროებითის ხასიათისა, სანამ სემინარიის წესდებულება გადისინჯებოდეს:

უნდა გაფართოებულ იქმნას სამოსწავლო წიგნთ-საცავი. შეიძლება წიგნების მოპოება მოწაფეთა თხოვნითაც... კეთილ-საიმედო მოწაფეებს შეიძლება მიენდოთ წიგნთ-საცავის უახლოესი გამგეობა ნება-დართულია სემინარიებში სამკითხველოების გახსნა და ამ სამკითხველოათათვის ჟურნალ-გაზეთების გამოწერა. ნება დართულია საერო წოდების შვილთა მიღება 10% ზევით (აქამდის მათი მიღება 10% იყო შეზღუდული). დიდმარხვის პირველს კვირაში მოწაფეებს შეუძლიათ მშობელთა და ნათესავთა ადგილ-სამყოფელშიც ეზიარონ და სხვა...

სჩანს, რომ განმათავისუფლებელს მოძრაობას უწმიდესი სინოდიც დაუფიქრებია სასულიერო სასწავლებლების და სემინარიათა სვე-ბედის შესახებ. მართლაც, რომ ეს სასწავლებლები სამწუხარო მდგომარეობაში იყვნენ.

წარსულის დროის ნაძირალი გონებას უზშავდა მათს მოწაფეებს. მათთვის გზა ხსნილი არ იყო. პედაგოგიური სალი მოთხოვნილებანი უკუგდებულ იყვნენ ამ სასწავლებლებში. აღზრდის განსაკუთრებული ძველის ხასიათის სისტემა აჩვენდა მოწაფეებს „გარეგანს კეთილ-მსახურებას“, მაგრამ გული კი მათი შორს იყო ღვთისაგან. სწავლების და აღზრდის სისტემა მიზანს ვერ აღწევდა. სემინარიელთა მრავალ-სიტყვაობა მათის გონების საღაროს სიღარიბის უტყუარი მაჩვენებელი იყო. მოწაფეები შორს იდგნენ სოფლიდამ, ხაღბიდამ, არ იცნობდნენ ცხოვრებას და მის ათსგვარ მოთხოვნილებას... საუკეთესო წიგნთა კითხვა მათთვის აკრძალული ხილი იყო... ჟურნალ-გზებთების კითხვისთვის სასტიკად სჯიდნენ... ასე იყო ყველგან და ასე იყო ჩვენებურს სემინარიებსა და სასულიერო სასწავლებლებში. დღეს სჩანს, ამ სასწავლებელ-სემინარიებს სხვა ბედი მოელოთ... მათზედაც გადმოუხვლია უფალს მოწყალე თვალით.

— წელს სასულიერო და საეპარქიო სასწავლებლებში სწავლა 15 თიბათვემდის გაგრძელდება. საეპარქიო სასწავლებლის მეექვსე კლასის მოწაფეებს კი გამოეცდა პირველს თიბათვეს დაწვებათ. დანარჩენს კლასებში მოწაფეებს კლასიდან კლასში გამოეუცდელად, წლის ნიშნების მიხედვით, გადაიყვანებენ.

— რიგის მღვდელთ-მთავარმა აგათანგელმა დიდად გაითქვა სახელი ბალტიის ზღვის პირს მდებარე ქვეყანაში რევოლიუციის ჩაქრობის დროს. სამხედრო პირთა წინაშე იმან აღძრა შუამდგომლობა, რათა დამაპაშვეებს ლიბიერად მოპყრობდნენ და ტყუილ-უბრალოდ არაფერ დაესაჯათ. მისმა შუამდგომლობამ შესაფერი ნაყოფი მოიტანა. ხსენებულ ქვეყნი მცხოვრებნი, გვარ-ტომობის და სარწმუნოების განურჩევლად, მადლობას უძღვნიან ყოვლად-ღირსს მღვდელ-მთავარს.

ქვემოდ მოყვანილი მისი წინადადება კონსისტორიისადმი ამტკიცებს ამ მღვდელმთავრის მაღალს სულის-კვეთებას:

ბალტიის მხარეს ამ უკანასკნელს დროს მომხდარ სარევოლიუციო მოძრაობის უბედურს დღეებში, მართლმადიდებელ ესტთა და ლატიშთა და აგრეთვე რუსთა ოჯახებს დეკარგათ მრჩენელნი და გალატაკდნენ; ძლიერ ბევრია უღმედ-მამო ობლებიც. სიყვარულისა და ქრისტიანობრივის ქველმოქმედების გრძნობის და აგრეთვე სამწყემსო მოვალეობის ჩავიანებით, გვსურს რა ხელი გავუშართოთ ამ უბედურებს, საჭიროდ ვთვლი, ჩემისავე თავმჯდომარეობით დავაარსო კომიტეტი სასულიერო და საერო პირთაგან მათდა შესაწევრად („Перв. Вѣд.“ № 6 1906 г.)

კომიტეტი დაარსებულ იქნა და მოქმედებას შეუდგა. ჩვენშიც ბევრი იმსხვერპლა რევოლიუციამ, ბევრს ოჯახს მოაკლდა პატრონი და მრჩენელი; ბევრი უსახლკაროდ დარჩა; ობოლთა რიცხვი შეტად დიდია...

— რუსეთის სახელმწიფოს ბოლო დროს ორი მილიარდი ვალი მოემატა. („Колокол“ № 36 1906 г.)

— პეტერბურღში დაარსდა „სახალხო მშვიდობიანობის“ საზოგადოება, რომელსაც მიზნად აქვს მოარიგოს მებატონე და გლეხნი ჭ შუამდგომლობა გაუწიოს გლეხს მთავრობის წინაშე.

➔ იაპონია გაფაციკებით აძლიერებს თავის ფლოტსა. გემებს იაპონელები ამზადებენ თავისევე ნავთსადგურებში. იაპონიამ ფლოტი ერთი ორად გააძლიერა.

➔ დეკანოზი ვასტორგოვი, საქართველოს საექსპარტო-საგარეო-სკოლე-ობის მეთვალყურედ ნამყოფი, დანიშნულ იქმნა მოსკოვის მისიონერ-მკადაგებლად.

* * *

➔ დუშეთის მაზრის საეკლესიო-სმრევლო სკოლების მეთვალყურედ დანიშნულ იქმნა, მღვდლის ნ. კანდელაკის ნაცვლად, მღვდელი მოსისტოვი, რომელმაც, როგორც ადგილობრივი გაზეთები გადმოგვცემენ, ქართული ენა არ იცის.

ვინ გაიგებს, თუ როგორაა დაყენებული ქართული ენის და საღმრთო სჯულის სწავლება სკოლებში, უკეთეს მეთვალყურემ ადგილობრივი ენა არ იცის?...

➔ ხუთის მარტიდამ 1906 წლისა დაიწყებს გამოსვლას გაზეთი „**ი ვ მ რ ი ა**“, რომელიც ყოველ დღიურ გაზეთად ყოველ კვირიულ გაზეთად გადაკეთდება. რედაქტორად იქნება ისევე ფ. გოგიჩაიშვილი. წლის დამლევამდის გაზეთი ეღირება 3-ს მანეთად; ხოლო ხუთის თვით—2-ს მანეთად.

ძლიერ სასიამოვნოდ მიგვაჩნია, რომ გაზეთმა „ივერიამ“, რომელიც ფრიად დამსახურებულია ჩვენის ერის წინაშე, თვისი არსებობა არ შეწყვეტა. ვუსურვებთ მას წარმატებას ჩვენის ერის სასარგებლოდ.

➔ ქალ. ტფილისში ბ. ლუკა ბაჭტაძის რედაქტორობით გამოვიდა ახალი გაზეთი სახელად „**ახალი დროება**“ წლიური ფასი 5 მანეთია, 6 თვით 3 მან., თვიურად—50 კაპ. ამ გაზეთის პირველმა ნომერმა მკითხველების უმრავლესობაზე კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა.

➔ როგორც ვიცით, ამას წინად შეჩერებულ იქმნა გაზეთის „**ბატარა გაზეთის**“ გამოცემა ტფილისის სამხედრო გუბერნატორის განკარგულებით. 26 თებერვლიდამ იმავე გუბერნატორმა ნება დართო ამ გაზეთის კვლავ გამოსვლისა. გაზეთი ყოველდღიურია. წელიწადში ღირს 3 მან.

➔ ბ. ვლად. დარჩიაშვილმა მიიღო ნებართვა გამოსცეს ქართულს ენაზე გაზეთი: „**სიმართლე**.“

➔ ტფილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლა დაიწყება ამ წლის ენკენისთვიდამ.

➔ 5 მარტიდან დაიწყებს გამოსვლას ბატ. თ. კიკვაძის რედაქტორობით ახალი ქართული გაზეთი: „**გ ა ნ თ ი ა ღ ი**“—

Объявление.

„АМЕРИКАНСКІЙ ПРАВОСЛАВНЫЙ ВѢСТНИКЪ“ И „АНГЛІЙСКІЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“

(*Органъ Православной Американской Мисіи*)

въ 1906 году.

Условія подписки: Одно русское изданіе „Американскаго Православнаго Вѣстника“ два долл. или четыре руб. „Англійскія Приложенія“ къ Амер. Прав. Вѣстнику (ежемесячно, книжками отъ 32 стр.) 1 долл. 50 п. или три рубля. „Амер. Прав. Вѣстникъ“ съ Англійскими приложеніями: три долл. или шесть рублей.

Адресъ: Rev. а. а. Hotovitzky 15 E. 97 th stc. New York City.

Содержаніе № 5. Часть неофициальная: Поученіе. Свящ. Гр. *Буянова*. Священникъ и Политика. *П. Кудрявцева*. Капиталы Грузинской церкви. *А. Натроева*. — Краткій очеркъ церковно-исторической жизни Грузіи отъ появленія въ ней христіанства и до нашихъ дней. Свящ. *Н. Покровскаго*. — Изъ иноепархіальной жизни. *С. Н. П.* — Разныя извѣстія и замѣтки. — Объявленіе. **ქართული განყოფილება:** შენიშვნა ტფილისის სამღვდლოების 1905 წ. 12 დეკემბრის განაჩენის გამო. მღ. *კ. ცინცაძის*. — ეკლესია და პოლიტიკა. **პრინციპისა**. — სამღვდლოება ნიეთიერად ვისგან უნდა იყვეს დამოკიდებული. მღვდ. *ი. ჯაშისა*. — ქართული ძველი ხელთნაწერების ბეჭდვის გამო. **ილ. შარაძისა**. — ამბები და შენიშვნები.

Редакторъ, свящ. *Н. Покровскій*.

Редактирующій грузинскій отдѣлъ *Ил. Перадзе*.

Скоропечатная А. В. Кутателадзе. Фрейлинская ул., № 12.